

Tartu Ülikool
Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond
Ajaloo ja arheoloogia instituut
Uusima aja osakond

Marilyn Mägi

**Maanaisteseltside tegevus Viljandi, Holstre, Heimtali ja Tarvastu I
seltside näitel 1930. aastatel**

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Aigi Rahi-Tamm, PhD

Tartu 2017

Sisukord

Sissejuhatus	1
1. Naisseltsiliikumise poliitiline, ühiskondlik ja ajalooline taust	6
1.1. Naisseltsiliikumise üldjooned Eestis	6
1.2. Maanaisteseltsid ja Eesti Maanaiste Kesksekselts	8
1.3. Poliitiliste ja ühiskondlike ideede mõjud 1934-1940	10
2. Viljandimaa maanaisteseltside tegevus	15
2.1. Toitlustus	19
2.2. Käsitöö	23
2.3. Põllumajandus, aiandus, kodukaunistus	26
2.4. Tervishoid	28
2.5. Sotsiaalhoid	33
3. Seltside sotsiaalne tegevus	36
3.1. Meelelahutusliku sisuga üritused	36
3.2. Haridusliku iseloomuga üritused	39
3.2.1. Ekskursioonid	39
3.2.2. Näitused	41
3.3. Tähtpäevad ja kontaktid teiste organisatsioonidega	43
Kokkuvõte	46
Summary	48
Kasutatud allikate ja kirjanduse nimekiri	50
Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks	53

Sissejuhatus

20. sajandit on tihti peetud murranguliseks või lühikeseks sajandiks. Võrdlemisi lühikese aja jooksul toimus kaks enneolematut sõjalist konflikti; muutusid ühiskondlikud struktuurid, arusaamad ja tõekspidamised; tekkisid uued ühendused, kooslused ja organiseerumise põhimõtted.

Üheks läbivaimaks muutuseks 20. sajandil on naiste rolli teisenemine ja nende ühiskondliku positsiooni ümbermõtestamine. Murrangute tuules paranesid naiste haridus- ja töövõimalused, aktsepteerituks sai naiste osalemine avalikus elus, Esimese maailmasõja järgsed muutused perekonna ning abielu käsitlemisel pakkusid naistele senisest suuremaid eneseteostamis- ja valikuvabadusi.

Käesolev töö tegeleb ühe avaliku tegevuse ja vabaduse väljendusvormi ehk organiseerumise ning seltside ja liitude moodustamise küsimusega. Uurimus keskendub naisliikumise ja organiseerumise konservatiivsemale ning tagasihoidlikumale, seetõttu ka vähemtuntud suunale ehk maanaisteseltsidele, mille roll naisliikumises tervikuna on seni jäänud piisava tähelepanuta.

Historiograafia

Naisajalugu Eestis on tervikuna nõrgalt uuritud teema, sellekohast kirjandust on üsna napilt. Peamisteks terviklikumateks teosteks on Helmi Mäelo „Eesti naine läbi aegade“¹ ja Vera Poska-Grüntali 1936. aastal ilmunud „Naine ja naisliikumine: peajooni naisliikumise ajaloost ja probleemistikust“.² Artiklitekogumiku „Vita academica, vita feminea“³ autorid Sirje Tamul, Sirje Kivimäe ja Inna Põltsam annavad ülevaate esimestest naistest kõrgharidusmaastikul. Teatavat sissevaadet tollasesse naisliikumisse ja naiste tegevustesse pakuvad mitmed ühiskonnategelaste mälestused, näiteks Mari Raamoti „Minu mälestused I-II“.⁴ Teemakohast teavet sisaldavad ka naisseltside endi poolt avaldatud väljaanded, näiteks seltside koguteosed või aastaraamatud nagu „Eesti

¹ Mäelo, H. (1999). *Eesti naine läbi aegade*. Tallinn: Varrak.

² Poska-Grüntal, V. (1936). *Naine ja naisliikumine: peajooni naisliikumise ajaloost ja probleemistikust*. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts.

³ Tamul, S. (1999). *Vita academica, vita feminea: artiklite kogumik*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

⁴ Raamot, M. (2010). *Minu mälestused. I-II*. Tallinn: Eesti Päevaleht.

Maanaiste Keskseks 1928-1938“,⁵ „Wiljandi Eesti Naisselts 1917-1927“⁶ ja 1926. aasta Eesti naisorganisatsioonide liidu aastaraamat.⁷

Mõningatel naisliikumist puudutavatel teemadel on koostatud ka uurimistöid. Kaja Kõiv uuris 1984. aastal valminud diplomitöös „Naisküsimus eesti avalikus arvamuses 20. sajandil algul“⁸ avalikkuse suhtumist naiste ühiskondlikku tegevusse. 2013. aastal kaitses Kai Reinfeldt bakalaureusetöö teemal „Naise emantsipatsiooni küsimus Eestis 1920. aastatel Postimehe ja Päevalehe põhjal“.⁹ I maailmasõja järgseid muutusi ühiskonnas ning paarisuhetes analüüsis Kristel Tammiku magistritöö „Abielulahutused Eestis 1921-1936“.¹⁰ Naisliikumist läbi naisajakirjanduse on käsitlenud Kati Murutar.¹¹ Kodumajanduskooli ning maanaiste haridusvõimalusi on uuritud Eve Rajamäe magistritöös.¹²

Seltsiliikumist tervikuna on siinses ajaloo uurimises rohkem käsitletud. Mitmekülgse ja ülevaatliku pilgu seltsitegevusele pakub Ea Janseni ja Jaanus Arukaevu toimetatud artiklite kogumik,¹³ kus on kirjeldatud ka kõige varasemaid naisseltsi Eestis. Ärkamisaega ja seltsiliikumise algust on oma töödes vaadelnud Mart Laar.¹⁴ Ülevaatlik artikkel seltsiliikumisest ning selle uurimisseisust on ilmunud Tiit Rosenbergilt;¹⁵ nii tema kui ka Märt Uustalu ja Hillar Kala artiklid baltisaksa mõjudest Eesti põllumajandusseltside kujunemisele on ilmunud 2013. aasta kogumikus

⁵ Eessõna Käbin, L. (1938). *Eesti Maanaiste Keskseks 1928-1938*. Tartu: Eesti Maanaiste Keskseks.

⁶ Viljandi Eesti Naisselts. (1927). *Wiljandi E. Naisselts 1917-1927: tegewuse aruanne*. Viljandi: Viljandi E. Naisselts.

⁷ Toimetanud Peterson, E jt. (1924-1926). *Eesti Naisorganisatsioonide Liidu aastaraamat : ülevaade Eesti naisliikumisest ja EN Liidu ... tegevusjärgust*. Tallinn: Eesti Naisorganisatsioonide Liit.

⁸ Kõiv, K. (1984). *Naisküsimus eesti avalikus arvamuses 20. sajandil algul*. Diplomitöö. (Juhendaja S. Kivimäe) Tartu Riiklik Ülikool, NSV Liidu ajaloo kateeder.

⁹ Reinfeldt, K. (2013). *Naise emantsipatsiooni küsimus Eestis 1920. aastatel Postimehe ja Päevalehe põhjal*. Bakalaureusetöö. (Juhendaja Anu Raudsepp) Tartu Ülikool, ajaloo ja arheoloogia instituut.

¹⁰ Tammik, K. (2014). *Abielulahutused Eestis 1921-1936*. Magistritöö. (Juhendaja A. Rahi-Tamm). Tartu Ülikool, ajaloo ja arheoloogia instituut.

¹¹ Murutar, K. (1990). *Eesti naisliikumine ja naisteajakirjandus 19. sajandist 1944. aastani*. Bakalaureusetöö. (Juhendaja Epp Lauk) Tartu Ülikool, žurnalistika kateeder.

¹² Rajamäe, E. (2014). *Kodumajanduskoolid Eesti taluperenaiste hariduse võimalusena 1918-1940*. Magistritöö. Tallinna Ülikool, kasvatusteaduste instituut.

¹³ Toimetanud Jansen, E, Arukaevu, J. (1995). *Seltsid ja ühiskonna muutumine : talupojaühiskonnast rahvusriigini : artiklite kogumik*. Tartu: Eesti Ajalooarhiiv.

¹⁴ Laar, M. (2006). *Äratjad: rahvuslik ärkamisaeg Eestis 19. sajandil ja selle kandjad*. Tallinn: Grenader.

¹⁵ Rosenberg, T. (2015). Eesti seltsiliikumisest ja selle ajaloo uurimisseisust. T. Tannberg (Toim), *Õpetatud Eesti Seltsi aastaraamat 2015* (lk 120-140). Tartu: Greif.

„Teadusinnovatsiooni tee praktikasse“. ¹⁶ Kultuuri- ja haridustegelastele iseseisvusperioodil, sealhulgas põllumajandusintelligentsile ning seltsitegelastele, keskenduvad ülevaatlilikud teosed „Vaim ja võim: Eesti haritlaskond 1917-1940“¹⁷ ning „Eesti riigi-, avaliku- ja kultuurielu tegelased 1918-1938“.¹⁸

Kuna naisseltside tegevuse üheks väljundiks olid erinevad tervishoiu teemalised arusaamad, on historiograafias otstarbekas välja tuua ka mõningaid sellealaseid uurimusi. Siin on viljakaks autoriks olnud Ken Kalling, kelle sulest on ilmunud mitmeid artikleid nagu „Karskustöö sünnitab eugeenikaliikumise“, ¹⁹ „Karskusliikumine ja arstiteadus sõjaeelses Eestis“, ²⁰ „Racial Identity and Physical Anthropology in Estonia 1800-1945“²¹ ning „The Self-Perception of a Small Nation: The Reception of Eugenics in Interwar Estonia“.²²

I maailmasõjale järgnenud ühiskondlike ja sotsiaalsete muutuste, mille hulka kuulusid ka soo- ja naisküsimumused, mõtestamisel on kasutatud eelkõige Ingrid Sharpe'i ja Matthew Stibbe'i artiklitekogumikku „Aftermaths of War: Women's Movements and Female Activists, 1918-1923“.²³ Ülevaadet kahe maailmasõja vahelisest autoritarismi levikust, mis poliitilise režiimina mõjutas olemuslikult võrdlemisi palju ka naiste rolli ja olukorda, on pakkunud „European Dictatorships: A Comparative History of the Twentieth Century“²⁴ ning „Defending Democracy: Reactions to Extremism in Interwar Europe“.²⁵ Sooküsimumi autoritaarses ühiskonnas on artiklis „Gender Inequality and

¹⁶ Toimetanud Leppik, L. (2013). *Teadusinnovatsiooni tee praktikasse*. Tartu: Tartu Ülikooli ajaloo muuseum.

¹⁷ Karjahärm, T, Sirk, V. (2001). *Vaim ja võim: Eesti haritlaskond 1917-1940*. Tallinn: Argo.

¹⁸ Toimetanud Saaret, I. (2006). *Eesti riigi-, avaliku- ja kultuuritegelased 1918-1940*. I. Tallinn: Eesti Rahvusraamatukogu.

¹⁹ Kalling, K. (2007). Karskustöö sünnitab eugeenikaliikumise. *Mäetagused: hüperajakiri*, 36, 59-78.

²⁰ Kalling, K. (2012). Karskusliikumine ja arstiteadus sõjaeelses Eestis. *Eesti Arst*, 91(8), 415-422.

²¹ Kalling, K, Heapost, L. (2013). Racial Identity and Physical Anthropology in Estonia 1800-1945. B. M. Felder, P. J. Weindling (Toim), *Baltic Eugenics: Bio-Politics, Race and Nation in Interwar Estonia, Latvia and Lithuania 1918-1940* (lk 83-114). Amsterdam: Editions Rodopi.

²² Kalling, K. (2007). The Self-Perception of a Small Nation: The Reception of Eugenics in Interwar Estonia. Turda, M, P. J. Weindling (Toim), *Blood and Homeland: Eugenics and Racial Nationalism in Central and Southeast Europe, 1900-1940* (lk 253-262). Budapest: Central European University Press.

²³ Sharp, I, Stibbe, M. (2014). *Aftermaths of War: Women's Movements and Female Activists, 1918-1923*. Boston: Brill.

²⁴ Besier, G, Stokłosa, K. (2013). *European Dictatorships: A Comparative History of the Twentieth Century*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholar Publishing.

²⁵ Capoccia, G. (2005). *Defending Democracy: Reactions to Extremism in Interwar Europe*. Baltimore: The John Hopkins University Press.

Gender Differences in Authoritarianism“²⁶ lahanud Mark J. Brandt ja P. J. Henry. Lisaks neile loovad tööle fooni teosed Konstantin Pätsist²⁷ ja tema valitsusaja eripäradest.²⁸

Töö eesmärk

Antud uurimus on kantud soovist pöörata senisest enam tähelepanu eesti maanaisteseltside tegevusele ajavahemikus 1932-1940. Hinnang ajaloolisele naisliikumisele on tänini jäänud liialt ühekülgseks. Eelkõige on keskendutud t modernse feminismi ilmingutele, mille algatasid uuenduslikult meelestatud linnas töötavad naised,²⁹ jättes samas tähelepanuta tollase maaelanikkonna, sealhulgas maanaiste probleemid. Võttes seega arvesse kultuurilisi ja olmelisi erinevusi, mille tekkimisele ning jätkumisele erinev elukeskkond tahes-tahtmata oma mõju avaldab, oleks linnakeskse naisliikumise omaduste laiendamine maanaisteliikumisele üsna ennatlik; sestap on teema tervikulikuks uurimiseks vaja haarata erinevaid naisseltsiliikumise osapooli..

Sellest lähtuvalt on töö eesmärk kaardistada valitud piirkonna, milleks on Viljandi, Holstre, Heimtali ja Tarvastu ümbruskond, samanimeliste maanaisteseltside tegevus. Töös analüüsitakse teemade kaupa seltside igapäevategevusi, püüdes sealjuures hinnata ja vastata küsimustele, mil määral oldi tegevuses sõltuvad riiklikust poliitikast; kas ja kuidas tehti koostööd teiste seltside ja organisatsioonidega ning milline oli seltside mõju piir- ja kogukondade elu arendamisel.

Töö keskmes olevad neli maanaisteseltsi on välja valitud põhimõttel, et tegu oleks võimalikult keskmiste ja tavapäraste seltsidega. Viljandimaa, mis oli küll üks põllumajanduslikult jõukamaid ja arenenumaid piirkondi Eestis, jäi seltside arvu poolest siiski riigi keskmiste hulka. Ei Viljandi, Holstre, Heimtali ega Tarvastu I maanaisteseltsid ei kuulunud maakonna vanimate seltside hulka, see-eest on nende tegevusest säilinud kõige ülevaatlikumalt arhiivimaterjali. Samuti asusid seltside

²⁶ Brandt, M. J., Henry, P. J. (2012). Gender Inequality and Gender Differences in Authoritarianism. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 38 (10), 1301-1315

²⁷ Karjahärm, T. (2002). Konstantin Pätsi poliitilised ideed. A. Velliste (Toim). *Konstantin Pätsi tegevusest : artiklite kogumik*. Tallinn: Konstantin Pätsi Muuseum.

²⁸ Tomingas, W. (2013). *Vaikiv ajastu Eestis*. Tallinn: Grenader.

²⁹ Beauvoir, de S. (1997). *Teine sugupool*. Tallinn: Vagabund, lk 102-103.

tegevuspiirkonnad üksteisele piisavalt lähedal, mis annab võimalus kokkupuutepunktideks, teisalt olid need seltsid oma liikmete arvu poolest piisavalt erinevad.

Töö allikad ja ülesehitus

Töö põhineb ennekõike arhiiviallikatel, eeskätt maanaisteseltside allarhiivide materjalidel. Allikatüübilt on enim kasutatud seltside protokolliraamatuid ning aruandeid ja kirjavahetusi. Kuna töö ei keskendu maanaisteseltside majandusliku seisu ja toimetuleku analüüsimisele, on kassadokumente põhjalikumalt kasutatud vaid Tarvastu I maanaiste seltsi puhul, otsimaks neist märke seltside igapäevaste tegevuste kohta, mis teiste seltside puhul olid üles täheldatud protokolliraamatutes. Samuti on kasutatud Eesti Maanaiste Keskse seltsi arhiivi. Vajalikku teavet leidis ka ajakirjanduses, peamiselt on kasutatud ajalehti „Sakala“ ja „Uus Eesti“, samuti ajakirja „Taluperenaine“.

Töö koosneb kolmest peatükist. Esimeses peatükis antakse ülevaade naisseltsiliikumise arengu üldjoontest Eestis, alates esimeste maanaisteseltside tekkimisest ja Eesti Maanaiste Keskse seltsi tegevusest.

Teine peatükk kirjeldab seltside praktilist ja hariduslikku tegevust ning analüüsib, mil määral täitsid seltsid oma tegevusega Eesti Maanaiste Keskse seltsi ja põhikirja sõnastatud ülesandeid. Kolmas peatükk keskendub enam seltside meelelahutuslikule ja sotsiaalsele tegevusele, mille kaudu avatakse korraldatud pidude, koosviibimiste ning traditsioonide olemus, otsitakse kokkupuutepunkte teiste organisatsioonide ja isikutega ning analüüsitakse seltside olulisust kohalikul organisatsiooni- ja kultuurimaastikul.

1. Naisseltsiliikumise poliitiline, ühiskondlik ja ajalooline taust

Naisseltsiliikumise areng Eestis oli sarnaselt seltsitegevuse arenguga tervikuna pikem protsess. Kui esimestele seltsidele, kus olid tegevad valdavalt mehed, pandi alus 19. sajandi keskpaigas, siis esimesed naisseltsid tekkisid alles 20. sajandi alguses. Organiseerumisele eelnes ja sellega kaasnes ühiskonnas laiem diskussioon naiste rolli, ülesannete ja olemuse kohta tervikuna, eelkõige puudutasid need muutusi hariduses: 1882. aastal pidas Natalie Johanson-Pärna esimese naisena Eesti Kirjameeste Seltsis kõne, kus tõstatas tüdrukute harimise olulisuse teema;³⁰ esimene tütarlastele mõeldud gümnaasium avati alles 1906. aastal³¹ ning koos Eesti Vabariigi sünniga omandasid naised viimaks õiguse õppida ülikoolis.³² Naisseltsiliikumine tugines eeskätt haritud ning end kutsealaselt teostada soovivatele naistele.

Naisseltsiliikumise kontekstis ei olnud sugugi väheoluline I maailmasõja ning sellele järgnenud Vabadussõja roll ühiskonnale ja individidele. Seoses meeste mobiliseerimisega rindele tuli naistel võtta kohustus asuda varasemalt meeste poolt peetud ametikohtadele, teisalt pani see aluse naiste oskuste paranemisele ja suuremale iseseisvumisele. Naiste osalemine sõjategevuses nii rindel kui tagalas muutis traditsioonilist arusaama meeste ja naiste rollidest, kus esimesed sõdivad ja teised mehi koju ootavad. Naise tegevus kodusfäärist väljaspool muutus lühikese ajaga loomulikuks nähtuseks.³³ Sõjajärgset aega hakkas iseloomustama ka abielulahutuste arvu pidev tõus ning traditsioonilise perekäsitluse muutumine,³⁴ millega käis kaasas naiste positsiooni ümbermõtestamine ning erinevate valikuvõimaluste laienemine. Neid asjaolusid võib pidada avalikule organiseerumisele ja tegevusele kaudselt kaasa aidanud teguriteks.

1.1. Naisseltsiliikumise üldjooni Eestis

Kuigi 20. sajandi esimesel veerandil loodud naisorganisatsioonide eelkäijateks võib pidada 19. sajandi viimasel veerandil moodustatud paari peamiselt naisi koondanud

³⁰ Keskaik, M. (2013). *Eesti ajaloolised kõned*. Tallinn: Skymarket, lk 59.

³¹ Poska-Grüntal, V. (1936). *Naine ja naisliikumine: peajooni naisliikumise ajaloost ja probleemistikust*. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts, lk 50.

³² Mäelo, H. (1999). *Eesti naine läbi aegade*. Tallinn: Varrak, lk 94.

³³ Sharp, I, Stibbe, M. (2014). *Aftermaths of War: Women's Movements and Female Activists, 1918-1923*. Boston: Brill, introduction.

³⁴ Tammik, K. (2014). *Abielulahutused Eestis 1921-1936*. Magistritöö. (Juhendaja Aigi Rahi-Tamm). Tartu Ülikool, ajaloo ja arheoloogia instituut, lk 36.

ühingut, samuti laulu- ja mänguseltsidesse koondunud naisi, saab ühtselt organiseerunud, eesmärgi ja tegevuskava omanud naisseltside algusajaks lugeda 1905. aastale järgnenud aega. 1907. aastal loodi Tartus Eesti Naesterahva Selts (Tartu Naisselts). See oli suuresti inspireeritud ettevaatlikest avalikest aruteludest naisliikumise teemal ning aktiivsete naiste ringi väljakujunemisest. Tegu oli ka esimese naisseltsiga, mis püüdis tegeleda naisküsimumise kui sellisega, mitte olla toeks mõnele suuremale organisatsioonile.³⁵ Selts andis välja Käsitöölehte, millele lisandus alates 1911. aastast „Naisterahva töö ja elu“ ja mis pidi kandma ajakirja „vaimset osa“. Seltsi teine esinaine Lilli Muna sõnastas seltsi eesmärgiks „naisterahva varaliselt, vaimselt ja kõlbeliselt edendamise“.³⁶

Enne 1917. aastat tekkis ainsa eesti naisühendusena juurde Minni Kurs-Oleski, kes oli tuttav sufražettide liikumisega ja poliitilistelt vaadetelt sotsialist, toetusel naisüliõpilaste ring.³⁷ Revolutsiooniliste meeleolude toel aktiveerus ka naissugu ning 27. mail 1917 toimus I naiskongress, kuhu kogunes 17 organisatsiooni ja kus kõneleti muuhulgas naise poliitilistest õigustest, naistöliste olukorrast, karskus-, abielu- ja kodumajandusteemadest. Kongressi tulemusena otsustati asutada naisorganisatsioone ühendav Eesti Naisorganisatsioonide Liit ehk Eesti Naisliit. Märiline oli ka avalikkuse reaktsioon ühe häälekandja vahendusel. Nimelt kiideti 29. mai Postimehes kongressi ja selle läbiviijaid ning avaldati lootust, et naiskongressi otsused leiavad ühiskonnas rakendamist.³⁸ See arvamus vastandus suuresti varasematele selleteemalistele skeptilistele sõnavõttudele.

Enam kui esimene maailmasõda kannustas Vabadussõda Eestis noori naisseltsi ja nende liikmeid laiemale ühiskondlikule aktiivsusele. Naiste ülesanneteks jäid haavatuile abi andmine, korjanduste organiseerimine, sõjaväe varustamine riietega ja üldine hoolekanne. Naiste organiseeritud osalemine riigikaitstes sai uue tähenduse aga 1925. aastal, mil Mari Raamoti eestvedamisel rajati Kaitseliidu abiorganisatsioon

³⁵ Poska-Grünthal, 1936: 82.

³⁶ Mäelo, 1999: 78.

³⁷ Toimetanud Jansen, E, Arukaevu, J. (1995). *Seltsid ja ühiskonna muutumine : talupojaühiskonnast rahvusriigini : artiklite kogumik*. Tartu: Eesti Ajalooarhiiv, lk 131.

³⁸ Mäelo, 1999: 86.

Naiskodukaitse. Viimase juurde asutati 1932. aastal ka 8-17 aasta vanuseid tütarlapsi koondav Kodutütarde organisatsioon.³⁹

1920. aastad ning sellele eelnenud kümnendi viimane veerand olid naisseltside tekkimise kontekstis tervikuna võrdlemisi viljakad. Ühes Eesti Naisliidu tekkega pandi alus ka paljudele piirkondlikele naisseltsidele, sealhulgas Viljandi Naisseltsile. Kui 1910. aastate lõppu iseloomustas pigem piirkondlike ühingute teke, siis alates 1920. aastast kerkisid pildile pigem üleriigilised ja tihtipeale ühe kutsetegevuse või valdkonnaga seotud organisatsioonid. Kümnendi esimesel poolel loodi Tartu Ülikooli juurde naiskorporatsioon,⁴⁰ 1926. aastast tegutses Eesti Akadeemiliste Naiste Ühing, 1930. aastaks on teada Eesti Õdede Ühingu, Eesti Naiste Karskusliidu ja Kristlike Noorte Naisühingu tegevusest;⁴¹ sarnaselt meeste Rotary klubidele asutati 1930ndate alguses ka soroptimistide klubid, mis ühendasid eri kutsealadel tegutsenud naisi.⁴² Naiste aktiivsus ja organiseerumine linnades oli teedrajav nähtus ning just laiema naisseltsiliikumise tuules hakkas naiste ühinemine maa- ja perenaisteseltsidesse toimuma ka maapiirkondades.

1.2. Maanaisteseltsid ja Eesti Maanaiste Keskse

Esimeste maanaisteseltside tekkeaeg jääb suuresti 1920ndate aastate lõppu ning oli seotud naisseltsiliikumise üldisemate arengutega, mis väärtustas üha enam naiste panust ühiskonna arendamisse, aktsepteerides nende osalemist avalikus elus. Maanaisteliikumise kontekstis oli oluline Akadeemilise Põllumajandusliku Seltsi toetus, mille eestvedamisel loodi 1927. aastal ka ajakiri „Taluperenaine“ ning mis sai hiljem Eesti Maanaiste Keskse häälekandjaks ja väiksemaid maanaisteseltse ühendavaks ajakirjaks.⁴³

Käesoleva uurimistöö kontekstis on oluliseks versta-postiks Eesti Maanaiste Keskse (EMK) asutamine 31. augustil 1928. aastal, 31 aastat pärast maailma esimese maanaiste seltsi loomist Kanadas ning 29 aastat hiljem Soome samalaadsest organisatsioonist.

³⁹ Poska-Grüntal, 1936: 87.

⁴⁰ Samas, 89.

⁴¹ Reinfeldt, K. (2013). *Naise emantsipatsiooni küsimus Eestis 1920. aastatel Postimehe ja Päevalehe põhjal*. Bakalaureusetöö. (Juhendaja Anu Raudsepp). Tartu Ülikool, ajaloo ja arheoloogia instituut lk, 10.

⁴² Poska-Grüntal, 1936: 89.

⁴³ Murutar, K. (1990). *Eesti naisliikumine ja naisteajakirjandus 19. sajandist 1944. aastani*. Bakalaureusetöö. (Juhendaja Epp Lauk). Tartu Ülikool, žurnalistika kateeder, lk 109.

Asutamiskoosolekust võtsid osa 44 delegaati 28 maanaisteseltsist⁴⁴ ning esimesed asutajaliikmed olid Varbola, Kädva ja Lelle seltsid.⁴⁵ Neist esimene, Kädva selts, oli asutatud 9. oktoobril 1927.⁴⁶ Lisaks ajalehe väljaandmisele oli keskseltsi ülesandeks koordineerida mitmesaja talupere- ja maanaisi ühendava väiksema organisatsiooni (1936. aastaks oli taolisi seltsi 360) tegevust ning edendada üldiselt kodumajandustegevust.⁴⁷

1932. aastal ehk viis aastat pärast keskseltsi asutamist oli maanaisteseltsi kokku ca 200 ning aktiivseid liikmeid 10 000⁴⁸ (võrdluseks: Naiskodukaitse oli 1933. aastal 11 146 liiget);⁴⁹ 1938. aasta andmete järgi kuulus Eesti Maanaiste Kesksele 402 liikmesorganisatsiooni, kus tegutses üle 30 000 naise; kokku oli maanaiste organisatsioone 426 ning nende liikmeid üle 33 000, mis moodustas ca 9% kõigist maal elavatest naistest. Enim oli liitu kuuluvaid naisseltsi Viru- ja Tartumaal (vastavalt 73 ja 60), kõige vähem aga Valgamaal ja Petserimaal (13 ja 2). Erinevust võib põhjendada nii kaugusega suuremast keskusest, millega omakorda olid seotud haridus- ning sotsiaalsed võimalused, samuti mängisid olulist rolli piirkondade (põllu)majanduslikud erinevused. Viljandimaa kuulus seltside arvu osas keskmiste sekka oma 37, 1940. aasta seisuga 40 seltsiga.

Eesti Maanaiste Kesksele liikmeskond moodustus seega väiksematest piirkondlikest maanaiste-ja perenaisteseltsidest, mis olid EMK suhtes liikmemaksukohuslased, ning nende üksikliikmetest. EMK juhtimisaparaat oli kolmetasandiline, moodustades asemikekogust, nõukogust ja juhatusest ning neist kahte esimesse valiti korraliselt liikmeid vastavalt kõigist seltsidest ning maakondadest. Lisaks juhatusele kuulusid EMK'sse ka alalised ja ajutised palgatöötajad, kellest lisaks sekretärile, inspektorile ja asjaajajale moodustasid suurema osa konsultandid ja nõuandjad. EMK tegevust iseloomustas ajavahemikul 1928-1938 stabiilne majanduslik areng, mis seisnes eelkõige palgalise tööjõu osakaalu ja korraldatud kursuste arvu suurenemises.

⁴⁴ Maanaiste Kesksele tööle asunud. (1928). *Taluperenaine*, 1928/10, lk 343.

⁴⁵ Maanaiste Kesksele avamiskoosolek. Kõigile perenaistele. (1928). *Taluperenaine*, 1928/8, lk 280.

⁴⁶ Maanaiste Kesksele asutatud. (1928). *Taluperenaine*, 1928/7, lk 248.

⁴⁷ Poska-Grüntal, 1936: 87-88.

⁴⁸ Käbin, L. (1932). Viis aastat maanaisteliikumist. *Taluperenaine*, 1932/ 4, lk 88.

⁴⁹ Naiskodukaitse ajajoon. Kasutatud 19.05.2017 http://naiskodukaitse.ee/Naiskodukaitse_ajajoon_7

Eesti Maanaiste Keskse tegevuse peamine eesmärk oli väiksemate maanaiste seltside ühendamine ja kodumajandustegevuse propageerimine ning selle taseme tõstmine ehk üldine ja mitmetasandiline haridustöö. Siinsed kodumajandushariduse alased tegevused ja küsimused olid eeskuju saanud ka eestivälistest mõjudest: näiteks oli Saksamaa üks esimesi riike, kus loodi 20. sajandi alguses kodumajanduskoolid- ning kursused.⁵⁰ Kuigi Eestis oli majapidamiskursuste pidamisega alustanud juba Tartu Põllumeeste Selts 1905. aastal ning kutsehariduse tase 1920. aastatel tõusnud, päädides 1925. aastaks kuue vaid tütarlastele mõeldud kutsekooliga,⁵¹ seisnes EMK tugevus just õppe kohalikumaks ja kättesaadavamaks muutmises, toimides mitte niivõrd kutseõppevõimalusena noortele, kui et täiendõppevõimalusena juba kogenud perenaistele, olles seeläbi eluline ja praktiline, mitte niivõrd kunstilisusest või moest lähtuv.⁵² Sellest lähtuvalt oligi EMK olulisimaks tegevusvaldkonnaks nõuandetöö, seda kas kursuste, individuaalse nõustamise, võistluste ja õpiringide vormis.⁵³ Nõuandetöö oli jagatud teemadeks, mille alla kuulusid muuhulgas toitlustamine, aiatöö, kodukorraldus, puutöö, naiskäsitöö, rõivaõmblemine, tervishoid, kasvatus ja loomakasvatus. Lisaks sellele kuulus organisatsiooni prioriteetide hulka ka seltskonnaelu arendamine: korraldati näituseid, väljasõite, maanaistepäevi, kodukultuuripäevi ja üleriigilisi maanaiste suvepäevi. Alates 1934. aastast lähtus tegevus tihti riigivanem Konstantin Pätsi algatatud aktsioonide, näiteks kodukaunistamisliikumise vaimust.⁵⁴

1.3. Poliitiliste ja ühiskondlike ideede mõjud 1934-1940

Kuigi maanaisteseltsid defineerisid end ise ja need olid kirjeldatud ka väljastpoolt apoliitiliste organisatsioonidena, mõjutasid valitsevad poliitilised ning ühiskondlikud olud neid tahes-tahtmata. Nõnda olid ka maanaisteseltsid suuresti poliitilise olukorra peegeldajad ning lähtusid oma tegevuses valitseva võimu põhimõtetest, kuigi sellealast tegevust või suundumust otseselt poliitilisena ei defineeritud. Et maanaisteseltside tegevusaja (1920. aastate keskpaik kuni 1940. aasta) sisse jäi 1934. aasta riigipööre ning Eesti muutumine demokraatlikust riigist autoritaarseks ning et antud uurimistöö

⁵⁰ Adam, T. (2009). *Buying Respectability: Philanthropy and Urban Society in Transnational Perspective, 1840s to 1930s*. Indiana: Indiana University Press, lk 150.

⁵¹ Mäelo, 1999: 207.

⁵² Essõna Käbin, L. (1938). *Eesti Maanaiste Keskse 1928-1938*. Tartu: Eesti Maanaiste Keskse, lk 21.

⁵³ Samas, 22.

⁵⁴ Tomingas, W. (2013). *Vaikiv ajastu Eestis*. Tallinn: Grenader, lk 523.

keskmeks olevad seltsid loodi valdavalt 1932. ja 1933. aastal, on vajalik teatud määral avada ka autoritaarse Eesti konteksti.

Eesti poliitilise olukorra muutumine demokraatlikust autoritaarseks ei olnud Euroopa ega lähiriikide kontekstis eripärane. 1939. aastaks oli 1920. aasta 24 demokraatlikust süsteemist muutunud autoritaarseks 13, sealhulgas Läti ja Leedu.⁵⁵ Autoritaarsete režiimide sisseseadmist õigustati vajadusega võidelda radikaalse parempoolsusega ning seda ka Eestis: 12. märtsil 1934. aastal korraldatud riigipööre kandis esmast eesmärki tasalülitada Eesti Vabadussõjalaste Liit,⁵⁶ millele järgnes Konstantin Pätsi võimuletulek ning riigijuhi rollis jätkamine kuni 1940. aastani. Kuigi K. Pätsi valitsusaega ei iseloomustanud vaid täielikult autoritaarsusele viitavad nähtused – näiteks säilis eneseväljendus- ja loomevabadus, puudusid militaristlikud ja šovinistlikud suundumused ning massirepressioonid teisitimõtlejate vastu,⁵⁷ toimus riigi ja ühiskonna juhtimine siiski dekreetide ehk sisuliselt riigijuhi isiklike ideede kaudu.

Konstantin Pätsi poliitilisi ideid, millest lähtuti ka riigi juhtimisel, võib iseloomustada eelkõige praktilis-rahvuslikena. Edenemine rahvusena kui tervikuna oli üks K. Pätsi peamiseid ideaale ja suundumusi juba 20. sajandi alguses: esimeses „Teataja“ numbris (mille väljaandja K. Päts oli) seadis ta enda olulisimaks eesmärgiks eesti rahva elu edendamise, sidudes rahvustunde küsimuse rahva majandusliku olukorra ja heaoluga.⁵⁸ Idee ideaalühiskonnast kui harmoonilisest tervikust, mille üksikosade ehk indiviidide süstemaatiline koostöötamine selle tasakaalu aluseks on, saatis Konstantin Pätsi tema valitsusaja lõpuni ning rahva arenguks vajalikud ning seega eluõiguslikud võisid olla vaid need institutsioonid, mis olid välja kasvanud rahva vajadustest.⁵⁹ Nõnda lähtus autoritaarse Eesti poliitiline ja ühiskondlik ideoloogia sellistest märksõnadest nagu solidarism,⁶⁰ etatism, rahvustervik ja majanduse reguleerimine:⁶¹ indiviid pidi olema

⁵⁵ Capoccia, G. (2005). *Defending Democracy: Reactions to Extremism in Interwar Europe*. Baltimore: The John Hopkins University Press, lk 7.

⁵⁶ Tomingas, 2013: 98.

⁵⁷ Karjahärm, T. (2002). Konstantin Pätsi poliitilised ideed. A. Velliste (Toim). *Konstantin Pätsi tegevusest : artiklite kogumik*. Tallinn: Konstantin Pätsi Muuseum, lk 94.

⁵⁸ Roasto, M. (2011). *Konstantin Pätsi poliitilised vaated 1901-1916*. Magistritöö. (Juhendaja Pärtel Piirimäe). Tartu Ülikool, ajaloo ja arheoloogia instituut, lk 13.

⁵⁹ Arjakas, 2002: 74-75.

⁶⁰ Solidarism on ühiskondliku solidaarsuse vorm, mille keskseks ideeks on ühiskonna- ja indiviidiüleste paleuste loomine ühiskonnaliikmete ühendamise eesmärgil. Solidaristliku maailmapildi kohaselt on

allutatud mingile suuremale nähtusele või tervikule ja täitma kõrgemast moraalist lähtuvalt endale määratud ülesandeid, et riik püsiks ja rahvas areneks. Küll olid üksikisikud sisuliselt kõrvaldatud reaalsest riigi juhtimisest: juba 1935. aastaks olid likvideeritud erakonnad ning asutatud Isamaaliit,⁶² mis ei omanud reaalselt otsustus- ega sõnaõigust. Riigijuhtimine pidi olema suunatud ülalt alla ning tark juhtimine pidanuks välistama kodanikualgatuse vajaduse; pea ainsateks kodanike koondumiskohaks pidid jääma kutsekojad, mis pidid liikmetele pakkuma turva- ja ühtsustunnet ning õpetama sealhulgas uut autunnet ja seda, et mõõtuandvad pole mitte isiklikud õigused, vaid see, kes riigi jaoks kõige rohkem teeb ja ohverdab.⁶³ Ajavahemikul 1934-1936 asutati seega 15 erinevat kutsekoda, sealhulgas Kodumajanduskoda 1936. aasta mais.⁶⁴

Ideoloogias, mille keskmeks oli rahvustervik ja selle harmooniline areng, olid tähtsal kohal naistesse puutuvad küsimused. Autoritaarsetes süsteemides, kus indiviid on allutatud suuremale grupile ning reeglid grupikäitumise kohta on võrdlemisi ranged,⁶⁵ on naiste roll emana ja koduhoidjana väga oluline, sest see võimaldab anda järeltulevatele põlvedele edasi kehtivaid väärtuseid, reegleid ning norme. Et ühiskonnakorraldus sisaldas veel individidele määratud konkreetsete ülesannete tähtsust ning ühiskonna tasakaalus hoidmiseks vajalikku töö- ja rollijaotust, oli lähenemine sooküsimusele väga traditsiooniline või õigupoolest olematu: soopõhise elukorralduse ideaal oli niivõrd tavapärane ja elementaarne, et sellealaseid arutelusid peeti ebaolulisteks. Naise põhiülesandeks oli olla ema, sest sellel põhines rahva edasikestmine: oma 1935. aasta uue aasta raadiokõnes kõneles K. Päts muuhulgas riigi inimestepuudusest ning vajadusest kindlustada rahva kasvamine, laites sellega seoses „kohvikukultuuri ja naisi, kes kohvikus poliitikat käivad tegemas“ ning tõstes esile paljulapselisi emasid, tuues näiteks emaduse kõrget hindamist, mis väljendus riiklikes auhindades, Saksamaal ja Itaalias.⁶⁶ Laste ja noorte õige õpetamine ning suunamine pidi olema riigi tulevase edu aluseks ning kasvataja põhiroll langes lisaks õpetajatele just

indiviid oma positsioonilt ning ülesannetelt allutatud suuremale organismile, näiteks rahvusele või riigile. Solidaristlik süsteem eeldab tihti eliidi, korporatiivse süsteemi ja soospetsiifilise tööjaotuse olemasolu.

⁶¹ Arjakas, 2002: 84-85.

⁶² Besier, G, Stoklosa, K. (2013). *European Dictatorships: A Comparative History of the Twentieth Century*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholar Publishing, lk 70.

⁶³ Arjakas, 2002: 87.

⁶⁴ Kodumajanduskoda kokku mais! (1936). *Sakala*, 9. aprill.

⁶⁵ Brandt, M. J, Henry, P. J. (2012). Gender Inequality and Gender Differences in Authoritarianism. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 38 (10), 1301-1315, lk 1301-1302.

⁶⁶ Päts, K. (2002). *Eesti riik. II*. Tartu: Ilmamaa, lk 418-419.

emadele. Sellega kaasnes ka naise kui koduhoidja mõtestamine: et kodus pidi pandama alus täisväärtusliku inimese kujunemisele, oli rahva huvides, et kodud oleks heas korras ning meeldivaks keskkonnaks.

Sellest lähtuvalt olid maanaisteseltsid valitsevale võimule heaks partneriks. Maanaisteseltside peamised ülesanded olid defineeritud traditsioonilisest rollijaotusest ning kodu kui igasuguse tegevuse keskme kaudu. Viimane oli, võttes arvesse, et seltsid tegutsesid maapiirkondades, kus kodu ehk talu oli jätkuvalt peamiseks majandusüksuseks, igati arusaadav. Seetõttu kandsid maanaisteseltsid Pätsi ideid ja poliitikat tihti oma tegevuste kaudu edasi, näiteks võttes osa kodukaunistamis- ja rahvarõivakampaaniatest. Samuti külastasid seltsid riigivanema ja peaministri talusid, osalesid Isamaaliidu üritustel ning kirjutasid ajakirja „Taluperenaine“, kus ilmusid ka presidendi sünnipäevaõnnitlused ja fotod temast. Suure tõenäosusega oli selline poolehoid tekkinud vaikimisi. 1937. aasta „Taluperenaise“ aprillinumbris ilmunud Akadeemilise Põllumajanduse Seltsi esimehe Peeter Kõpp'i pöördumises rõhutab ta „Taluperenaise“ populaarsuse, seega ka maanaisteseltside edu põhjusena välja nende parteilise apoliitilisuse ning hoidumise käredatest feministlikest probleemidest, võttes selle asemel endale ülesandeks „perekondades vastastikuse kooskõla“ loomise.⁶⁷

Kuigi ka maanaisteseltsid pidasid oluliseks traditsioonilise rollijaotuse juurde jäämist, oli nende läbivaks põhimõtteks naistetöö väärtuse ja tähtsuse võrdsustamine meeste töödega. Selles tegevuses oli üheks olulisimaks pidepunktiks Kodumajanduskoja ellu kutsumine 1936. aastal Eesti Naisliidu ja Eesti Maanaiste Keskse seltsi poolt, see võimaldas naistel juhtida ning organiseerida kodumajandusalast tööd.⁶⁸ Kodumajanduskoja üheõiguslikkus teiste kutsekodadega viitab ka traditsiooniliste naistetööde ühiskondlikule väärtustamisele. Kodumajanduskoda ja seltsid üldiselt pakkusid võimalust ka mittetraditsioonilisele eneseteostusele: kuigi „poliitikat tegevaid“ naisi üldiselt heaks ei kiidetud, oli osa Kodumajanduskoja liikmeid tegevad ka avalikus poliitikas või kutsetöös. Näiteks kuulusid Kodumajanduskotta Helmi Jansen, kes oli ametilt ajakirjanik ja olnud Asutava Kogu ning Tallinna Linnavolikogu liige;⁶⁹ Linda Eenpalu, kes kuulus ajavahemikul 1935-1938 muuhulgas Riigi Majandusnõukokku,

⁶⁷ Kõpp, P. (1937). Taluperenaise sünd ja elukäik 10-ne aasta keskel. *Taluperenaine*, 1937/4, lk 90.

⁶⁸ Naiste tööriigis. (1938). *Uus Eesti*, 28. november.

⁶⁹ *Helmi Jansen (Press)*. Kasutatud 10.05.2017 <https://www.nlib.ee/index.php?id=15261>

Rahvuskogu II kotta ja 1938-1940 Riiginõukokku;⁷⁰ Marie Reisik, kes oli kuulunud Asutavasse Kogusse, Riigikogu IV ja V koosseisudesse⁷¹ ning Julie Steinmann, kes oli ajakirjanik, V Riigikogu liige ja kes jätkas poliitilist tegevust hiljem ka paguluses.⁷² Antud näited illustreerivad asjaolu, et kuigi suuresti defineerisid Kodumajanduskoda ja maanaisteseltsid end traditsiooniliste väärtuste kandjaina, oli taoliste põhimõtetega võimalik ühendada ka avalik tegevus ja naisõiguse ideede edasikandmine, ent suuresti jäi domineerivaks siiski alalhoidlikum ja traditsiooniline naise positsiooni määratlemine.

Seega tugines Kodumajanduskoja, Eesti Maanaiste Keskse, väiksemate maanaisteseltside ning suurema osa üksikliikmete tegevus arusaamale, et kodumajandus on töö- ja majandusharuna võrreldav kõigi teiste kutsealadega. Lisaks praktiliste ülesannete täitmisele pidi naise teenistus kodus kandma „ideelist tausta, loovat ja hingestavat vaimu“, perenaise ülesannete hulka kuulus tervikliku koduse harmoonia ja heaolu kaudu oma lastest uute ning paremate inimeste kasvatamine. Kodu käsitleti kui ühiskonna algrakukest ja kultuuri ning traditsiooni olulist kandjat, mille eest hoolitsemiseks pidi vastav isik ehk perenaine kandma õigeid vaimseid väärtuseid ja moraali. Kuigi oli ka erandeid, ei saa maanaisteseltside tegevust ja tähtsust analüüsides täielikult lähtuda tollastest uuenduslikest naisõiguse põhimõtetest, mis leidsid kandepinda peamiselt linnades või üksikute maanaisteliikumisega kokku puutunud isikute hulgas. Maanaiste seas toimus naisküsimumusega tegelemine jätkuvalt traditsioonilise elukorralduse raamides.

⁷⁰ Linda Marie Eenpalu. Kasutatud 10.05.2017 <https://www.nlib.ee/index.php?id=15262>

⁷¹ Marie Reisik. Kasutatud 10.05.2017 <https://www.nlib.ee/index.php?id=15253>

⁷² Julie Steinmann. Kasutatud 10.05.2017 <https://www.nlib.ee/index.php?id=15251>

2. Viljandimaa maanaisteseltside tegevus

Seltsiliikumise areng mingis piirkonnas on seotud selle üldiste omaduste ja eripäradega. Nii nagu võib aktiivse kultuuritegevuse eelduseks pidada inimeste head haridustaset, saab tõmmata võrdusmärgi (maa)elu korraldava ja arendava seltsiliikumise ning (põllu)majandusliku heaolu vahele.

Viljandimaa kui looduslikult ja geograafiliselt põllumajanduseks soodne ala oli seega aktiivse põllumajandus- ja koduhoiualase seltsitegevuse väljakujunemiseks igati hea piirkond. Muuhulgas iseloomustas tollast Viljandimaad, eriti Lõuna-Viljandimaa alasid suur põllumaa hulk ning riigi keskmisest kõrgem inimeste hõivatus põllumajanduses.⁷³ Traditsiooniline linakasvatus oli pannud aluse keskmisest suurematele ja jõukamatele taludele, näiteks oli Viljandimaal ühe talundi kohta keskmiselt vara rohkem kui kusagil mujal Eestis;⁷⁴ samuti kasutati rohkem palgatööd ning tegeleti maaparanduse ja põllumajandusalaste uuendustega.⁷⁵

Edukus põllumajanduses oli tugevas seoses ühistevuse ja seltsiliikumisega. Soodsas seisus olid ühispiimatalitused, mille võla-, tööstuskulude- ja kvaliteedinäitajad olid riigi keskmisest pisut kõrgemad;⁷⁶ ühispankade toimetulek oli hea.

Lisaks majanduslikule ühistevusele oli Viljandimaa rikas kultuuri- ja seltsielu poolest. Varaseimatest seltsidest loodi 28.10.1869 laulu- ja mänguselts „Koit“, mis korraldas esimese Viljandimaa laulupeo 1907. aastal; seltsi loomisega samasse ajajärku jääb Viljandi tuletõrjeseltsi ja Carl Robert Jakobsoni eestvedamisel Viljandi Põllumeeste Seltsi asutamine. Sajandi lõpuosas suurenes seltside arv suurenes ja mitmekesisus, kasvades 1909. aastal ligi 50 erineva organisatsioonini. Enim oldi koondunud põllumeeste-, tuletõrje- ja karskusseltsidesse, ent tegevust jätkasid mitmed koorid ja orkestrid, kooli-ja haridusseltsid.⁷⁷

Aktiivse ja mitmekülgse seltsielu kontekstis oli naisseltsiliikumise tähtsuse kasv üsna loomulikus jätkuks. Kuigi maanaisteseltside eelkäijaks võib pidada 1910ndatest

⁷³ Toimetanud Luha, A, Kant, E, Kruus, H jt. (1939). *Viljandimaa: maateaduslik, majanduslik ja ajalooline kirjeldus. I, üldosa*. Tartu: Eesti Kirjandus Selts, lk 125.

⁷⁴ Samas, 150.

⁷⁵ Samas, 128.

⁷⁶ Samas, 146.

⁷⁷ Samas, 224-225.

aastatest toimunud aia- ja keedukursuseid, sai maanaisteseltside asutamine alguse 1920ndate aastate lõpul. Varaseimateks maanaisteseltsideks Viljandimaal võib lugeda Kolga-Jaani maanaiste seltsi, mis asutati 9. veebruaril 1928,⁷⁸ samuti Pilistvere⁷⁹ ja Oiu⁸⁰ seltse. 1930. aastate alguses liitus keskseltsiga aina rohkem piirkondlikke maa- ja perenaisteseltse; 1937. aasta juuliks oli Viljandimaal seltse 39. Seltside paiknemis- ja tegevusala oli lai, ulatudes põhja-lõuna suunal Käsukonnast Kärstnani. Umbes pooled Viljandimaa maanaisteseltsidest olid koondunud võrdlemisi tihedalt Kõo, Adavere ja Imavere ümbrusesse, jäädes praeguste Järva- ja Jõgevamaa piiridesse.

Maanaisteseltsidesse oli üleriigiliselt organiseerunud ca 9% maal elavatest naistest. 1934. aasta rahvaloenduse seisuga elas Viljandimaal 74993 inimest, neist 54% ehk 40 247 olid naised.⁸¹ 1940. aasta suvel, mil Eesti Maanaiste Keskseks uue võimukorralduse käsul maanaisteseltside üksikliikmete ja nende sotsiaalse kuuluvuse kohta nimekirju⁸² koguma hakkas, oli Viljandimaal kokku 40 seltsi koos 2191 liikmega, mis moodustas 5,4% maakonnas elavate naiste üldarvust. Neist suurimate hulka kuulusid Karksi, Suure-Kõpu ja Viljandi seltsid vastavalt 115, 114 ja 101 liikmega, väikseimate hulka aga Kõo ja Aidu seltsid, milles kummaski oli 19 liiget. Enim leidis selliseid seltse, mille liikmete arv jäi 40 ja 60 vahele.

Käesolevas uurimistöös analüüsivad Holstre, Heimtali, Tarvastu I ja Viljandi seltsid kujutavad seega endast eripalgelist, ent ülevaatlikku läbilõiget Viljandimaa maanaisteseltsidest. Tarvastu I maanaisteselts kuulus liikmete arvu poolest (25) väiksemate seltside hulka, ent võttes arvesse, et Tarvastu vallas eksisteeris veel teinegi sarnane selts, Tarvastu perenaisteselts 26 liikmega, oli vallas kokku sel viisil organiseerunud naisi 3,2%, mida oli riigi keskmisega võrreldes peaaegu kolm korda vähem. Samuti iseloomustas Tarvastu I maanaisteseltsi liikmeid sotsiaalne sarnasus: seltsiliikmete enamuse moodustasid taluperenaised, eranditena kuulusid seltsi mõned ametnikud ja töölised.

⁷⁸ Perenaisseseltside töö ja tegevus. (1930). Taluperenaine, 1930/4, lk 108.

⁷⁹ Samas, 109.

⁸⁰ Oiu perenaisteselts, Viljandimaal. (1930). Taluperenaine, 1930/8, lk 222.

⁸¹ Rahvastik maakondades ja linnades, 1934. Kasutatud 15.04.2017 <http://www.stat.ee/20401>

⁸² ERA.2425.1.21, pagineerimata. Maanaiste seltside nimekirjad, seltsiliikmete nimekirjad sotsiaalse seisundi järgi. Tööjõudude palgalehed.

Viljandi 101-liikmeline maanaisteselts kuulus küll maakonna suurimate hulka, ent arvestades Viljandi linna rahvaarvu (1934. aastal 11788 inimest) ja asjaolu, et Viljandi seltsi võis kuuluda inimesi ka ümberkaudsetest valdadest, kes võisid olla seltsi liikmeks jäänud pärast kohaliku seltsi tekkimist, jäi organiseerunute osakaal pigem väikeseks.. See-eest oli Viljandi seltsi kuulujad elukutse ja sotsiaalse kuuluvuse poolest tunduvalt mitmekesisemad: umbes pooled seltsi liikmetest olid elukutseks märkinud perenaise, lisaks kuulusid seltsi mõned töölised ja tööliste naised, kaks õpetajat, panga-ja postkontoriametnikud, ametnike naisi, apteekri naine, aednik ning assistent.

Heimtali vallas sarnanes maanaisteseltsidesse organiseerunute protsent enim riigi keskmisele: 512 naiselanikuga vallas kuulus seltsi 45 naist ehk 8,8%. 45 liikmest 32 olid kas talu- või väikekoha perenaised, lisaks neile kuulusid seltsi näiteks vabrikutööline, kaks põllutöölist, vallasekretäri abikaasa, äripidaja, kaupmehe abikaasa ja kooliteenija.

Holstre maanaisteseltsi kuulus 1940. aastal 42 naist, moodustades sellega ca 4,2% vallas elavate naiste hulgast. Lisaks 33 taluperenaisele või peretüttele/pärijale kuulus seltsi muuhulgas ka viis taluteenijat, metsvahi naine, käsitööline ja õpetaja. Teiste elualade esindajate liikmelisus seltsis võib viidata nii mitmekülgsetele suhetele kogukonna liikmete vahel ning sotsiaalsest positsioonist või elualadest sõltumatutele headele suhetele kui ka kodumajandusteema üldisele populaarsusele mitte ainult taluperenaiste seas.

Viljandi, Holstre, Heimtali ja Tarvastu I seltsid kuulusid asutamisaja poolest keskmiste hulka, olles alguse saanud 1930. aastate esimesel poolel. Viljandi selts asutati 4. septembril 1932. aastal. Iseseisvale Holstre maanaisteseltsile pandi algus 28. juulil 1933. aastal, mil Viljandi maanaisteseltsi Holstre osakond Viljandi seltsist eralduda otsustas ning 22 liikmega eraldiseisva maanaisteseltsi moodustas.⁸³ Vaid pool aastat hiljem, 3. detsembril 1933. aastal asutati 29 asutajaliikmega Heimtali maanaisteselts.⁸⁴ Tarvastu I maanaisteseltsi täpne asutamisaeg ei ole allikate puudumise ja ebatäielikkuse tõttu teada, ent kui arvestada, et esimene teadaolev seltsi üritus, milleks oli suvepidu,

⁸³ ERA.2850.4.1, pagineerimata. Koosolekute protokolliraamat.

⁸⁴ ERA.2840.3.1, pagineerimata.

korraldati 11. juunil 1933, paigutub seltsi asutamisaeg Heimtali ja Holstre ning võimalik, et ka Viljandi seltside asutamisaegadest varasemaks.⁸⁵

Kõik neli seltsi olid Eesti Maanaiste Keskse seltsi liikmed. Otsus liikmeks astuda võeti enamasti vastu seltsi esimesel või teisel juhatusel koosolekul ning selle vajadust põhjendati sooviga kutsuda keskseltsi kaudu kursustele sobivaid instruktoreid. Seltsid oli korralduse ja tegevuste poolt sarnased: seltsi põhikiri ja selle lisa „Maa-ehk perenaisteseltside kodukord“ oli iga seltsi puhul tüüp põhikiri, mille juurde lisati konkreetse seltsi nimi, asutamiskuupäev, asutajaliikmete allkirjad, tempel jm detailid.⁸⁶

Lisaks seltsi korralduslikule ülesehitusele (liikmeksolemisse, juhatusse, revisjonikomisjoni ja koosolekutesse puutuv) sätestas põhikiri ja kodukord ka seltsi tegevuse ja selle eesmärgid, mis olid kooskõlas Eesti Maanaiste Keskse seltsi tegevuskava ja põhimõtetega.

Käesolev peatükk kirjeldab maanaisteseltside tegevust ja analüüsib selle tulemuslikkust lähtuvalt seltside ühises põhikirjas toodud ülesannetest. Nendeks olid: selgitada maarahva kodumajanduse seisukorda, puudusi ja tarvidusi; edendada maanaise kui kodumajanduse juhataja kutsele vastavat haridust; õhutada maarahva seas kodude korraldamist, kaunistamist ja tervishoiuolude parandamist; arendada perekonnaelu, emade eest hoolitsemist, kodust lastekasvatamist ja haigeravitsemist; arendada rahva toitmiseolude parandamist ja keetmisoskust; tõsta naiste käsitöö oskust; edendada koduloomapidamise ja aianduse oskuseid maanaiste hulgas; otsida abinõusid maanaistele majandusliku ja ühiskondliku iseseisvuse saavutamiseks; panna toime kursusi, koosolekuid, loenguid, õppereise, näituseid, võistluseid, pidusid ja pidada üleval koole, raamatukogusid, lugemislaudu, vanadekodusid, nõuandepunkte, instruktoreid; moodustada töökorralduse otstarbel oma tegevuspiirkonnas osakondi, toimkondi, noorterühme ja tööbüroosid; astuda jõukoonduse ja töökorralduse otstarbel teiste seltside ja nende liitude liikmeks, kui neil on maanaisteseltsiga ühiseid ülesandeid.⁸⁷

Loetletud punktidest võetakse alljärgnevalt analüüsida praktilisele õppe- ja seltsitegevusele viitavad, mitte seltsi sisemist korraldust või üldist administratsiooni

⁸⁵ ERA.2850.12.10, pagineerimata. Rahalised aruanded.

⁸⁶ ERA.2850.4.1, pagineerimata. Koosolekute protokolliraamat.

⁸⁷ ERA.2850.18.1, pagineerimata. Põhikiri.

käsitlevad ülesanded. Peatükk on üles ehitatud temaatiliselt, sidudes tegevusvaldkonnad - toitlustus, käsitöö, põllumajandus, aiandus ja kodukorrastus, tervishoid, sotsiaalhoid - konkreetsete väljunditega, milleks on kursused, loengud, kõnekoosolekud ja muud koosviibimised ning püüab hinnata nende sisukust, arvukust ja sidusust nii EMK ettekirjutustega kui ka seltside reaalsete vajadustega.

2.1. Toitlustus

Üheks oluliseimaks perenaise ülesandeks oli vastutada perekonna toidulaua eest. Toitlustamise õpetamist ja perenaiste oskuste arendamist peeti prioriteetseimaks teemaks ka Eesti Maanaiste Kesksele tasemel, toitlustamisega seotud kursuste kokkuvõtted ja tulevased tegevusplaanid olid Eesti Maanaiste Kesksele aruannetes ja ülevaadetes enamasti esimesel kohal. 1938. aastaks oli Eesti Maanaiste Kesksele ja kõigi teiste maanaisteseltside koostöös kõige rohkem toimunud just toitlustusalaseid kursuseid, mida oli 10 tegevusaasta jooksul korraldatud 1630 korral. Koos aiasaaduste alalhoiukursustega oli toitlustusteemalisi, keskmiselt 2-6 päeva kestnud koolitusi korraldatud 2174 korral.⁸⁸ Seda oli umbes neli korda rohkem kui teisi enim korraldatud kursuseid: sama ajavahemiku jooksul oli aia- ja kodukorrastamiskursuseid korraldatud 501,⁸⁹ kangakudumis- ja käsitöökursuseid 661 korral.⁹⁰ Toitlustusvaldkond oli esindatud ka maanaiste peamise häälekandja, ajakirja „Taluperenaine“ veergudel: iga numbriga oli kaasas vastava kuu söögisedel ehk retseptivalik, mille koostamisel oldi lähtunud tooraine tervislikkusest ja hooajalisusest,⁹¹ samuti leidis pikemaid nõuandartikleid erinevatel toitlustamist puudutavatel teemadel.⁹²

Toitlustusoskuste arendamine kätkes endas mitmeid eri valdkondi. Toitlustusõppele läheneti teaduslikult ning seda peeti üheks kodumajanduse terviklikumaks alaks: kursused pidid õpetama hindama toidu tervislikkust, toiteväärtust, säästlikke

⁸⁸ Eesti Maanaiste Kesksele 1928-1938, 1938: 24.

⁸⁹ Samas, 27.

⁹⁰ Samas, 30.

⁹¹ Sis. (1937). *Taluperenaine*, 1937/1, nummerdamata.

⁹² Viidik, P. (1940). Liha soolamisest. *Taluperenaine*, 1940/3, lk 67.

valmistamis- ja säilitusviise, retseptide koostamist ja koostisosade asendamist, kokkuhoidlikkust majandamisel ja eakohaseid toitumisvajadusi.⁹³

Üksikute seltside toitlustusalase tegevuse võib jagada kaheks: temaatilise info vastuvõtmine ja käitlemine teistelt organisatsioonidel ja seltsi initsiatiivil korraldatud praktilised tegevused, sh kursused, loenguõhtud ja koosviibimised. Neist esimese peamiseks väljundiks olid erinevad ringkirjad ja üleskutsed, mille saatjateks olid peamiselt Kodumajanduskoda, põllumeesteseltsid, kirjastused, Eesti Karskusliit ja näiteks Eesti Kalameeste Ühingute Keskliit. Kirjad olid vormiliselt sarnased ning nende eesmärk oli kutsuda maanaisteseltsi võtma oma tegevuskavasse pakutud kindel teema. Enamasti olid üleskutsed saadetud kõigile neljale maanaisteseltsile.

Kõige enam on taolisi üleskutseid edastatud iseseisvusaja lõpuaastatel. Ajavahemikus 1938-1940 leidis aset kuus suuremat toitlustusalast aktsiooni, millega Viljandi, Tarvastu, Heimtali ja Holstre maanaisteseltse liituma oodati. 1938. aastal ilmus esmakordselt Olga Kesk'i teos „Toit on tervis“, mille reklaambrošüürid saadeti välja kõikidele seltsidele ja kus kutsuti üles antud raamatut kui „piirkonna kodukultuurilise taseme tõstjat“ tellima.⁹⁴ 1939. aasta kevadel korraldas Kodumajanduskoda uuringu köögiviljade talvise säilitamise ja kasutamise kohta.⁹⁵ Sama aasta sügisel algatati samuti Kodumajanduskoja poolt aktsioon õunasaagi säilitamiseks: ringkirjas õpetati õunu korjama ning eri viisidel ja tingimustel säilitama, samuti lubati Põllutöoministeeriumi preemiat neile,⁹⁶ kes müüvad taliõunu pärast 1. jaanuarit.⁹⁷

⁹³ Ottenson, H. (1939). Kodumajanduslike kursuste ülesandeid käesoleval tegevusaastal. *Taluperenaine*, 1939/12, lk 324. Artikli autor (sünd 8.10.1896) oli mh õppinud Uppsala kodumajanduskoolis, olnud Tartu Naiskodukaitse juht 1934-1936, Kodumajanduskoja peasekretär 1936-1940 ning avaldanud Eesti iseseisvusajal ning Nõukogude okupatsiooniajal toitlustusalaseid teoseid, keskendudes toitumiskioloogia ja hoidistele.

⁹⁴ ERA.2850.12.4, l 15. Ringkirjad ja kirjad Eesti Maanaiste Kesksele, Viljandi-Pärnu prefektuurilt jt kursuste ja ekskursioonide korraldamise, emadepäva ja lõikuspüha pühitsemise, väliskülaliste vastuvõtu, pidustustest osavõtu jt asjus.

⁹⁵ ERA.2850.12.7, l 21. Leping, ringkirjad ja kirjad Eesti Maanaiste Kesksele, Viljandi Linnakoolivalitsuselt jt kursuste ja õppereiside korraldamise, emadepäva pühitsemise, õunamahla pressimise jm asjus.

⁹⁶ Taliõunte müüjatele preemia lubamine oli seotud asjaoluga, et suurem osa taliõunasorte on tarbimiskõlblikud oktoobrist märtsini, mõningad sordid isegi vähem (näiteks 1937. aastal aretatud Kramerit tuviõun, mis säilib jaanuarini). Nõnda kandis preemia eesmärki tagada saagi ühtlane jaotuvus ning kättesaadavus kogu talve jooksul, samuti motiveerida õunakasvatajaid saagikust ja säilitamistingimusi parandama.

⁹⁷ ERA.2850.18.3, l 10. Viljandi Maavalitsuse, Eesti Maanaiste Kesksele, Eesti Karskusliidu jt juhendmaterjalid; 1940/1941. a eelarve; 1939/1940. a kassasaaruanne; kirjavahetus kursuste läbiviimise ja pidude korraldamise kohta.

Samasse aastasse jäi Eesti Karskusliidu aktsioon-üleskutse „Puuvilja- ja marjamahlad igasse kodusse!“, mille raames tutvustati alkoholi negatiivseid mõjusid ja reklaamiti Karskusliidu instruktori mahlavalmistamise lühikursust. Tarvastu selts nimetatud kursuse ka tellis, see toimus 21. augustil kell 18-22 Väluste algkoolis, kursuseks oli varutud 13 liitrit sõstraid ja kaks kilo vaarikaid või viis kilo õunu, suhkrut ja pestud pudeleid ning köögiriistu.⁹⁸ 1939. aasta detsembris korraldas Kodumajanduskoda uuringu ka mahlapresside arvu ning sel aastal pressitud mahla koguse kohta.⁹⁹ Võrdlemisi erandlik üleskutse, olles saadetud vaid Heimtali maanaisteseltsile 1940. aasta septembris, oli Eesti Kalameeste Ühingute Keskliidu (EKÜK) Kalanduskoja lendleht koos kirjaga EKÜK'i tursapropagandakomisjonilt, kus tutvustati tursakala häid omadusi ning valmistamisvõimalusi ja kus paluti naisorganisatsioonidel organiseerida tursavalmistamiskursuseid, ühistellimisi ning pakkuda koosviibimistel tursaroogi.¹⁰⁰

Suurema osa seltside korraldatud toitlustusüritustest moodustasid kursused ning ettekandekoosolekud, samuti suuremate pidude ja koosviibimiste toitlustamine. Neist olulisimad olid temaatilised kursused: kui ettekandekoosolekutel käsitleti toitlustamist võrreldes teiste teemadega vähe ning ürituste korraldamisel jäi teema hariduslik käsitlemine tagaplaanile, pidi just erinevate teaduslik-praktiliste toiduvalmistamiskursuste korraldamine olema seltsi prioriteetide seas. Teoorias see nii oligi, ent just toitlustuskursuste puhul hakkasid seltside reaalses tegevuses ilmnema kõige suuremad ebakõlad. Toitlustuskursus oli tihti esimene, mille toimumist seltsi asutades planeerima hakati, näiteks 4. septembril 1932¹⁰¹ asutatud Viljandi selts soovis vorstivalmistamiskursust korraldada juba sama aasta 17. oktoobril,¹⁰² ning ka aastaplaanidesse oli enim sisse kirjutatud just toidualaseid kursuseid, ent neid jäi ka kõige rohkem ära. Nõnda soovis näiteks Viljandi maanaisteselts oma 8 tegutsemisaasta jooksul korraldada erinevaid toiduvalmistamiskursuseid 14 korral, ent reaalselt toimus vaid neli temaatilist kursust: küpsisekursus 1934. aasta novembrikuus maakonnagümnaasiumi ruumides, külmtoitude kursus 30. märts - 05. aprill 1936 samuti

⁹⁸ ERA.2850.18.3, l 13-14.

⁹⁹ ERA.2850.12.7, l 43.

¹⁰⁰ ERA.2850.3.8, l 18-20. Protokoll, ringkirjad ja kirjad Eesti Maanaiste Keskselelt, Kodumajanduskojalt jt emadepäeva, võidupüha pühitsemise, maanaiste seltside ümberkorraldamise jm asjus.

¹⁰¹ ERA.2850.12.1, pagineerimata. Üldkoosolekute protokolliraamat.

¹⁰² ERA.2850.12.2, pagineerimata. Juhatuse protokolliraamat.

maakonnagümnaasiumis, toiduvalmistamiskursus preili Reindorfi juhendamisel 10.-20. märts 1937 ning vekkimiskursus¹⁰³ 19.-20. september 1938, millest võttis osa 16 inimest.¹⁰⁴

Holstre maanaisteselts soovis ajavahemiku 1933-1940 korraldada seitse toidualast kursust, millest teostada suudeti neli. 14.-16. september 1933 toimus seltsi esimene sisekeedukursus, 7.-10. mail 1935 kevadtoitude kursus preili Reindorfi juhendamisel, 7.-17. aprill 1937 toidukursus preili Särgava juhendamisel ning sisekeedukursus 12. septembril 1939 preili Reinmaa, kes olid Eesti Maanaiste Keskse seltsi palgalised instruktorigid, juhendamisel.¹⁰⁵

Heimtali maanaisteselts korraldas oma tegevusaja jooksul soovitud viie toidukursuse asemel kolm. 12.-21. aprill 1934 toimus 10 osavõtjaga keedukursus, sama aasta 1.-2. augustil 8 osalejaga sisekeedukursus. 29. juulil 1939. aastal peeti 15 osavõtjaga sisekeedu- ja vekkimiskursus.¹⁰⁶

Ka Tarvastu I maanaisteseltsi korraldatud toitlustuskursuste arv jääb teiste seltsidega sarnasesse suurusjärku. 1933. aasta teisel poolel korraldati esimese kursusena külmitoitade kursus preili Reindorfi juhendamisel. 1938. aastal korraldati mahlavalmistuskursus seoses ühise mahlapressi muretsemisega.¹⁰⁷ 1939. aasta septembris korraldati veel teinegi mahlavalmistuskursus koos Väluste seltsiga¹⁰⁸ ning 1940. aasta aprillis toitlustuskursus.¹⁰⁹

Olulise osa maanaisteseltside tegevusest moodustas ka erinevate pidude ja ürituste toitlustamine. Lisaks seltsi siseüritustele, milleks olid näiteks teeõhtud ning kus pakuti suupisteid, oli ka jõulu-, suve- ning lõikuspidude kindlaks osaks einelaud. Et suuremaid koosviibimisi korraldati enamasti koos vastava piirkonna põllumeesteseltsiga, jäi peo korraldamisel naisseltsi ülesandeks söögi eest vastutamine. Et suve-, jõulu- ja lõikuspeod olid iga-aastased ning neile lisandusid veel toitlustamist vajavad, aastas

¹⁰³ Vekkimine on toidu, eelkõige puuviljade, köögiviljade ja marjade töötlemis- ja säilitusviis, mis seisneb tooraine kuumutamises konserveerimises.

¹⁰⁴ ERA.2850.12.2, pagineerimata.

¹⁰⁵ ERA.2850.4.1, pagineerimata.

¹⁰⁶ ERA.2840.3.1, pagineerimata.

¹⁰⁷ ERA.2850.12.10, pagineerimata.

¹⁰⁸ ERA.2850.18.6, l 73. Kassadokumendid. Allkirjad töötasu vastuvõtmise kohta.

¹⁰⁹ ERA.2850.18.6, l 94.

mitmel korral korraldatud teeõhtud, oli praktiline toiduvalmistamine kõige sagedasem toitlustusalane tegevus.

Kursuseid, mille lõpetas enamasti koosviibimine ning valmistatud toitude tarbimine, oli seega pidudest oluliselt vähem; ka teiste organisatsioonide üleskutsetele vastati enamasti põgusalt või jäeti teemaga tegelemata. Sellest sõltumata moodustasid söögitegemisega seotud ülesanded seltside tegevusest olulise osa ning isegi harva toimuvad kursused võisid igapäevaseid kokandus- ja toitumisharjumusi teatud määral arendada.

2.2. Käsitöö

Käsitöö oli toitlustamise kõrval teine olulisem valdkond, millega tegelemine ning mille alaste oskuste arendamine maanaisteseltside prioriteetide hulka kuulus. Eesti Maanaiste Keskseksi käsitöö- ja kangakudumiskursused olid toitlustuskursuste järel toimumiste arvult teisel kohal ning käsitööoskuseid peeti igapäevaelus toimetulekuks elementaarseks. Ajakiri „Taluperenaine“ oligi suuresti käsitööajakiri: igast lehenumbri mahult umbes poole moodustasid rubriigid „Käsitöö ja rõivastus“ ning „Kudumine“, lisaks oli ajakirjaga kaasas lõike- ja muustrilehed.¹¹⁰ Antud rubriikidest eraldi leidis vahel ka artikleid käsitööoskuste vajalikkusest ja erinevatest käsitööteemadest, muuhulgas näiteks veimevaka kriteeriumitest ning esemete valmistamistest.¹¹¹

Käsitöövaldkonna üheks olulisimaks teemaks oli rahvarõivastesse puutuv. Alates 1930ndate aastate teisest poolest muutusid rahvarõivad nii ajakirjas „Taluperenaine“, Eesti Maanaiste Keskseksi suunistes kui ka üksikute seltside tegevuses prioriteetseks. Välja anti tutvustavaid artikleid ning terviklikke valmistamisõpetusi, seltsid soovisid hankida piduriieteks ühiseid rahvarõivaid, Eesti Maanaiste Keskseks pakkus kursuseid ja teemakohaseid materjale. Rahvarõivateema populaarsuse tõus oli seotud eelkõige tollase kultuuripoliitika rahvuskeskse suunaga: kursuste korraldamine, vastava kirjanduse ja teabe avaldamine ning rahvarõivaste propageerimine pidulike riietena kuulusid valitseva võimu poliitiliste huvide hulka.¹¹²

¹¹⁰ Sisu. (1937). *Taluperenaine*, 1937/4, nummerdamata.

¹¹¹ Veimevakk ehk kaasavara. (1939). *Taluperenaine*, 1939/10, lk 264.

¹¹² Kurrik, H. (1938). *Eesti rahvarõivad*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, lk 22.

Temaatiliste kursuste korraldamine oli seltsides peamine käsitööalane tegevus, samuti osaleti käsitööesemetega näitustel. Suurem osa korraldatud kursustest keskendusid klassikaliste naiskäsitöövõtete- ja tehnikate, nagu (kanga)kudumine, heegeldamine või õmblemine õpetamisele, ent paaril korral toimusid näiteks ka vildi-,¹¹³ seebi-¹¹⁴ või harjavalmistamiskursused.¹¹⁵ Ka käsitöökursuseid iseloomustas toitlustuskursustele omane erinevus ürituste planeerimises ja nende teostamisel; kursuseid korraldati vähem, kui huvi ja soovi esines.

Viljandi maanaisteselts soovis erinevaid käsitöökursuseid korraldada igal aastal ühel kuni kolmel korral, seltsi eksisteerimisaja jooksul leidis aset seitse käsitööalast kursust. Seltsi esimene kangakudumiskursus toimus 1934. aasta kevadel Vana-Võidu mõisas. Sellele järgnes seebikeedukursus Viljandi maavalitsuse köögis ajavahemikul 27.-28. aprill 1934. Järgmise aasta 6. juunil korraldas selts ühepäevase harjavalmistamiskursuse Viljandi Põllumeeste Seltsi hoones. 1937. aasta detsembrikuus toimus Põllumeeste Seltsi hoones vildivalmistamiskursus. 19.-29. jaanuaril 1938. aastal leidis aset juba järgmine, varrastel kudumise ja rahvarõivaste koolitus. Kursus toimus Viljandi kasiinohoones, juhendaja oli Eesti Maanaiste Keskse seltsi instruktor K. Vilms, sellest võttis osa 23 huvilist. Ka järgmine kursus keskendus rahvarõivaste õmblemisele, mis toimus 12.-19. aprillil 1939. aastal Asumaa kooli ruumides ning lõppes 22. aprillil teeõhtuga koos valmistatud esemete näitusega ja rahvatantsudega. Viimane, 8-päevane käsitöökursus korraldati Viljandi maanaisteseltsis 1940. aasta veebruari alguses. Kursus keskendus pesu- ja tööriista, aga ka väikelapse rõivaste õmblemisele, osavõtjaid oli 24, osavõtutasu üks kroon ja juhendaja D. Sõmera Eesti Maanaiste Keskse seltsist.¹¹⁶

Holstre maanaisteselts korraldas oma tegutsemisajal käsitöökursuseid kokku viiel korral. Esimese tegutsemisaasta lõpus, 18.-28. oktoobril 1933. aastal toimus Ennoritsu talus käsitöökursus. 1935. aasta veebruaris leidis aset villaste esemete valmistamise kursus. Kaks aastat hiljem, 3.-5. jaanuaril 1937 korraldas selts vildivalmistamiskursuse Ennoritsu talus, kus osales 17 inimest. 1938. aasta maikuu alguses peeti kangakudumiskursus, mis lõpetati varem osalejate vähesuse ning mitmel juhul

¹¹³ ERA.2850.4.1, pagineerimata.

¹¹⁴ ERA.2850.12.2, pagineerimata.

¹¹⁵ Samas.

¹¹⁶ Samas.

kursusetasu mittemaksmise tõttu. Ka Holstre seltsi viimane käsitöökursus toimus 1940. aasta veebruarikuus: ajavahemikus 6.-17. veebruar toimus vallamajas varrastel kudumise ja heegeldamise kursus, mida juhendas S. Sukk ja kust võttis osa 36 inimest.¹¹⁷

Heimtali maanaisteseltsis korraldati aastate 1933-1940 vahemikus käsitöökursuseid viiel korral. Neli kuud pärast seltsi asutamist, 1934. aasta märtsis peeti esimene, kangakudumiskursus Peetris. Järgmine kursus toimus alles kolm aastat hiljem, kui 14. veebruaril 1937 toimus 15 osavõtjaga heegelduspäev. Sama aasta 7.-18. detsembril leidis aset 12 osalejaga rõivaõmbluskursus, mis lõppes piduliku õhtuga. 28.-30. oktoobril 1938 korraldati Männiku talus vildivalmistamiskursus, mille lõpetas vildinäitus ning seltsi viimaseks käsitöölaseks ürituseks jäi rahvarõivakursus 1939. aasta detsembrikuus, millest võttis osa 15 inimest.¹¹⁸

Tarvastu I maanaisteseltsi käsitöölasest tegevusest on teada vähe. 1933. aastal osaleti kudumistöödega Põllumeeste seltsi näitusel, kust saadi 30 krooni auhinnaraha.¹¹⁹ Ajavahemikus 19.-29. jaanuar 1938 korraldati varrastel kudumise ja rahvarõivaõmbluse kursus.¹²⁰

Üldiselt oli seltside käsitöölane tegevus mõnevõrra korrapärasem ja planeeritum kui näiteks hariduslike tegevuste osas. Kursuseid ei toimunud küll planeerituga võrreldes sama palju, ent käsitöökursused moodustasid siiski enamuse. Seltside lõikes suuri erinevusi ei olnud, enim korraldati õmblus- ja kudumiskoolitusi, samuti õpiti vildivalmistamist; kümnendi viimasel veerandil tõusis soov rahvarõiva-alaste kursuste järele. Käsitöökursuste korraldamise kasuks võis rääkida asjaolu, et võrreldes näiteks kokandus- ja aiandusalaste üritustega nõudis nende organiseerimine vähem spetsiifilisi tingimusi näiteks sobivaid ruume või toorainet. Samuti oli kursustel valminud esemeid võimalik eksponeerida kas kohalikul või mõnel suuremal näitusel.

¹¹⁷ ERA.2850.4.1, pagineerimata.

¹¹⁸ ERA.2840.3.1, pagineerimata.

¹¹⁹ ERA.2850.12.10, pagineerimata.

¹²⁰ ERA.2850.18.6, pagineerimata.

2.3. Põllumajandus, aiandus, kodukaunistus

Põllumajandus, aiandus ja kodukaunistus olid samuti maanaisteseltside tegevuskavas prioriteetsete valdkondade seas. Et nende teemadega spetsiifiliselt tegeleti siiski mõnevõrra vähem kui näiteks käsitöö ja tootlustamisega, on need sisulise ning praktiliste väljundite sarnasuse tõttu koodatud ühte peatükki.

Kuigi aiatöö- ja põllumajanduskursuseid viidi Eesti Maanaiste Kesksele soovitusel läbi ka praktiliste õppepäevadena, kus külvamist, istutamist, korramist ja muud reaalselt harjutati,¹²¹ toimus suurem osa üritusi siiski loengu vormis. Aiandus- ja põllumajandusvaldkonnale oli iseloomulik ka asjaolu, et kui sarnaselt käsitöö ja tootlustusega püüti vähemalt seltsi algusaastatel rohkem kursuseid korraldada, siis enamasti loobuti antud valdkonna puhul tegevuse käigus pea täielikult praktilisest õppest ja tegevuskavasse võetigi loenguvormis lühikursused. Et ühepäevane-või öhtune loeng oli kergemini korraldatav kui pikem kursus, toimus neid tagasihoidlikest plaanidest sõltumata pigem rohkem. Erandiks võib pidada kodukorramispäevi, mille sagedus ja olulisus hakkas tõusma 1930ndate aastate teisel poolel/viimasel veerandil, mis olid sarnaselt rahvarõivatemaatikaga seotud riigi kultuuripoliitikaga ning mille formaat koosnes erinevatest tegevustest (loengud, näitused, demonstratsioonid ja harjutused).

Viljandi seltsis korraldati ajavahemikus 1936-1940 kokku viisteist erinevat loomakasvatuse, aianduse ja kodukorramisega seotud üritust. Kuigi plaane temaatilise õppe algatamise kohta tehti juba seltsi asutamisaasta sügisel, mil sooviti korraldada kanade toitmise-, karjatervishoiu- ning loomatoidukursused, toimus esimene üritus, seakasvatuse rändkursus, 1936. aasta veebruaris. 1937. aastal korraldati neljas kohas piimakvaliteedipäevi: 23.-24. oktoobril vastavalt Johani ja Põka taludes, 27.-28. novembril ajal aga Kuude koolimajas ning Uue-Võidus. Piimakvaliteedipäevadega jätkati ka järgmisel aastal, 12. veebruaril 1938 toimus õppepäev Auksi talus. 22. mail 1938 korraldati 35 osavõtjaga kodukaunistuspäev, kus keskenduti iluaiandusele ning ilupuudele- ja põõsastele. Samuti võis kodukorramisteemat edasi anda loengutena: 1.-2. veebruaril 1939 peeti temaatilisi vestlusõhtuid Piima ja Asu taludes, kus osales 64 huvilist. Sama aasta tegevusplaanidesse kuulus üks kuni kolm loengut umbrohutõrjest,

¹²¹ Perenaisteseltside töö ja tegevus. (1930). *Taluperenaine*, 1930/2, lk 50.

millest aset leidis kaks: 1. mail toimus kaks loengut – kell 15 Nuia meiereis ja kell 20 Kutsari koolimajas – maaviljelusest, aiandusest ja umbrohutõrjest, kust võttis kokku osa 60 inimest. Sellest pea kaks kuud varem, 19. märtsil 1939 korraldati samuti tihe loengupäev. Uue-Võidus Tobra talus kõnelesid hr Kaarma ja hr Kivisild seakasvatusest ja aiandusest ning Põka talus hr Rebane lambakasvatusest, mille käigus toimus ka lambapügamise demonstratsioon. Seltsi kaks viimast üritust jäid aastasse 1940, 28. aprillil korraldati Metsa talus loeng veisekiini tõrjest, millest võttis osa 24 inimest, ning 26. mail Tobra talus kodukaunistamispropagandaõhtu koos tee- ja einelauaga.¹²²

Holstre seltsi põllumajandus- ning aiandusalane tegevus jäi tunduvalt vähemolulisemaks ning üritusi toimus samas suurusjärgus toitlustus- ja käsitööalaste kursustega. Esimene temaatiline loeng peeti 15.-16. jaanuaril 1934 Ennoritsu talus, kus kõneldi lambakasvatusest, aiandusest ja loomatervishoiust. Sündmusele järgnes pikem paus ning järgmine kõnekoosolek toimus alles 17. märtsil 1938. aastal, mil Pulli talus kõneldi kodukorrastamisest ja piimakvaliteedist. 1938. aasta kevadel plaaniti kolmepäevast loengut seakasvatusest, mille puhul pole teada, kas see toimus või jäi ära. Viimased seltsi üritused leidsid aset 1939. aasta esimesel poolel: märtsikuus kõneles agronoom Rebane lambakasvatusest ning loengust võttis osa 73 inimest, 3. aprillil peeti Kulli talus aga kodukaunistuslik värvidemonstratsioon 16 osavõtjaga.¹²³

Ka Heimtali maanaisteselts oli põllumajandus- ja aiandustegevuselt mitmekülgne. Ajavahemikus 1934-1940 toimus üheksa temaatilist loengut ja koolitust. 18. veebruaril 1934 korraldati Oru talus kõnekoosolek aiandusest, samal aastal toimusid veel kõneõhtud sulgloomadest ning kodukorraldamisest. 20.-22. märts 1935 korraldati kuue osavõtjaga aiatöökursus. Sama aasta mais korraldas selts lüpsinõude puhtusvõistluse, millest võttis osa 14 inimest ning mis võis olla näide seltside kohalikust algatusest. Võitja pidi täitma seitse puhtusekriteeriumit ja esimese koha auhinnaks oli määratud uus lüpsipang. 1936. aasta 7. juunil korraldati Asu talus kodukaunistamiskoosolek ning 12. juulil kodukaunistamise referaatkoosolek. Heimtali seltsi iseloomustas eelkõige kodukaunistamisliikumisse keskmisest tõsisemalt suhtumine: 27. augustil toimunud juhatuse koosolekul võeti vastu otsus tegeleda edaspidi tõsisemalt kodukaunistusteemalise kihutustööga ja seltsiliikmete haridusvõimaluste parandamiseks

¹²² ERA.2850.12.2, pagineerimata.

¹²³ ERA.2850.4.1, pagineerimata.

otsustati korraldada loterii. Edaspidi konkreetseid kodukaunistusüritusi aga ei toimunud. 1937. aasta juunikuu vältel sooviti korraldada aktsioon „Sõda tolmule“, mis pidi seisnema perenaiste puhastusoskuste parandamises ja sellealases võistlemises, kuid jäi huvipuuduse tõttu siiski ära. Küll toimus 1937. aasta 17. mail 60 osalejaga referaatõhtu piimatootmisest. 22. jaanuaril 1938 korraldati piimakvaliteedipäev ja seltsi viimane põllumajandusteemaline loeng toimus 7. aprillil 1940, mil peeti seakasvatuse loeng Kopli talus.

Lisaks seltsisisestele üritustele tegeleti põllumajandus- ja aiandusteemadega ka suurematel koosviibimistel, kuhu said kutsed kõik uuritavad Viljandimaa seltsid. Eesti Maanaiste Keskse seltsi 27. mail 1934 korraldatud Viljandimaa maanaistepäeval peeti ettekanne teemal „Taluaed“.¹²⁴ Maa- ja perenaisteseltside kursus-nõupidamisel 21.-23. veebruaril 1936 käsitleti köögikorraldamise ja piimatootmise valdkondi.¹²⁵ 12. septembril 1937 korraldati üleriigilist kodukultuuripäeva, mille korraldamisesse panustamist oodati igalt kohalikult seltsilt ning mis pidi endas kätkema aktust, näitust, vastavaid tantse ja laule ning näiteks ilusamate kodude avamist ning eksponeerimist huvilistele.¹²⁶ Keskse seltsi kursus-nõupidamist peeti ka 1938. aastal: 16.-17. veebruari kokkusaamisel tegeleti muuhulgas lambavilla omaduste ja tootmise teemaga.¹²⁷ Eelpool loetletud üritustele saadeti seltsist tavaliselt paar delegaati, enamasti juhatuse liikmete seast. Seega ei saanud taolised koosviibimised ja saadud teadmised seltsiliikmeid sarnaselt kohalike loengute ja kursustega samaväärselt mõjutada; küll võisid keskse seltsi loengud inspireerida osalenud aktiivsemaid juhatuse liikmeid, kes käsitletud teemasid ka seltsi siseürituste kavasse võtta võisid.

2.4. Tervishoid

Üheks laiemaks teemaks maanaisteseltside tegevuses oli tervishoid. Kuigi seltsiliikmete hulka enamasti arste, õdesid või muid meditsiinitöötajaid ei kuulunud ning otseselt

¹²⁴ ERA.2580.3.4, 1 3. Kodukord, ringkirjad, nimistud ja kirjad Eesti Maanaiste Keskse seltsilt, Heimtali vallavalitsuselt jt Viljandimaa Maanaiste päeva, kursuste, loteriide korraldamise, rahvamaja ehitamise jm asjus.

¹²⁵ Samas.

¹²⁶ ERA.2850.3.6, 64-71. Aruanded, nimistud, ringkirjad ja kirjad Heimtali vallavalitsuselt, Kodumajanduskojalt jt linnalaste suveks maale paigutamise, kursuste, loteriide, emadepäeva korraldamise, nimede eestistamise jm asjus.

¹²⁷ ERA.2850.3.7, 1 13. Aruanded, eelarve, tunnistus, nimistu, ringkirjad ja kirjad Viljandi Maavalitsuselt, Maanaiste Keskse seltsilt jt kursuste korraldamise, näitustel esinemise, kodumajanduskoja tegevuse jm asjus.

tervishoidu seltsid ei panustanud, tegeleti arstiteaduslike teemadega mingil määral siiski. Õigemini kehtis antud valdkonna puhul teistega võrreldes vastupidine tendents: kui teemade nagu toitlustus või käsitöö puhul oli initsiatiiv üritusi korraldada seltsisisene, siis tervishoiu puhul moodustasid suurima osa dokumenteeritud tegevusest erinevate (üles)kutsete vastuvõtmine ja nende üle arutamine, mitte niivõrd teemaga praktiliselt tegelemine.

Peamisteks tervishoiualasteks suundadeks olid karsklusliikumine, naistehaigused ja nende ravimine ning lapsekasvatuse- ja hooldamise puutuvad probleemid; väiksemal määral ka kehakultuur. Oluliseks teabeallikaks oli muidugi ajakiri „Taluperenaine“, mille peaaegu igas numbris oli mõni meditsiinialane artikkel. Muuhulgas käsitleti teemasid nagu teismeiga¹²⁸ ja abort,¹²⁹ samuti leidis mitmeid eugeenika- ja tõutervishoiualaseid kirjutisi.¹³⁰

Nii „Taluperenaise“ kirjutiste sisu kui ka erinevad karskus- ning lastekasvatusteemalised brožüürid, raamatud ja lendlehed olid toonilt ja eesmärgilt sarnased, temaatiliselt domineeris karskusega seonduv. Alates 1934. aastast hakkas riik küll alkoholipoliitikat liberaliseerima, ent karsklus jäi tollase solidaristliku ideaalühiskonna ülesehitamise üheks nurgakiviks: see oli seotud nii eugeenika, iibeküsimuse, rahvasterviklikkuse ja ka rahvatervise kui sellisega.¹³¹ Just maanaised pidid moodustama karsklusseltside- ja aktivistide ning nende allorganisatsioonide meelest n-ö täiuslikkuse edasikandjate ja realiseerijate tuumiku, ühendades oma tegevuses ja eluviisides karskluse, tervisliku toitumise, õiged moraali- ja kultuurinormid ning teadliku ja kõlbelise eeskuju andmise järeltulijatele, mis oleks pidanud kandma eesti rahva huve ja tagama selle kestmise ja kvaliteedi.

Nõnda moodustaski suure osa maanaisteseltsidele saadetud tervishoiualasest materjalist karskluspropaganda. Seltsidele saadeti tutvumiseks üldiseid karsklusteemalisi ja alkoholi halbu mõjusid tutvustavaid brožüüre,¹³² propageeriti mahlavalmistamist ja alkoholi asendamist mahlajookidega, korraldati odavate mahlapresside müüki ning

¹²⁸ Madisson, O. (1935). Murdeea (puberteedi) füsioloogiast ja tervishoiust. *Taluperenaine*, 1935/2, lk 33-34.

¹²⁹ Käbin, R. (1930). Sunniviisilisest abordist. *Taluperenaine*, 1930/9, lk 242-244.

¹³⁰ Madisson, H. (1935). Pärvus inimese juures ja tõutervishoid. *Taluperenaine*, 1935/5, lk 124-125.

¹³¹ Kalling, K. (2007). Karskustöö sünnitab eugeenikaliikumise. *Mäetagused: hüperajakiri*, lk 60.

¹³² ERA.2850.12.7, l 49.

pakuti temaatilisi kursuseid koos instruktoritega.¹³³ Oluline oli ka Viljandimaale suunatud tegevus: näiteks peeti Viljandimaa seltside karskusteemalisi nõupidamisi¹³⁴ ning 1940. aasta veebruaris ka piirkondlik karskusnädal, mille korraldamisel paluti naisseltside abi.¹³⁵ Kohaliku karskustöö eesmärk pidi olema tavainimeste hulka jõudmine ning piirkondlikelt naisseltsidelt, aga ka näiteks koolidelt ning kogudustelt oodati nende tegevuse kaudu üleüldist seltskonnaelu võõrandamist alkoholist, karskete kooskäimiskohtade loomist, salajase müügi vastu võitlemist ning kohalike teavituspäevade korraldamist.¹³⁶

Esmane Eesti Karskusliidu eesmärk oli naisseltside hulgast liikmete ja toetajate leidmine ning nende enda korraldatud üritustele osalema kutsumine. Peamisteks tegevusväljunditeks olid karskuskursused ning üleriiklikud karskusnädalad. Esimest korda sai Viljandimaa maanaisteseltsidest üleskutse osaleda karskusüritusel Heimtali maanaisteselts: 4. novembril 1934 leidis aset 15. üleriigiline karskuspüha ning seltsi kutsuti üles päeva kohalikul tasandil jumalateenistuste, ühiste raadiokuulamiste või aktustega tähistama.¹³⁷ Kutse osaleda 24.-31. jaanuaril 1937 toimunud esimesele üleriigilisele karskusnädalale¹³⁸ saadeti kõigile neljale seltsile. Üleriigilisi karskusnädalaid toimus lisaks esimesele veel kolmel korral – 30. jaanuar - 05. veebruar 1938, mis keskendus noorte alkoholitarvitamise vähendamisele,¹³⁹ 29. jaanuar - 5. veebruar 1939¹⁴⁰ ning 27. jaanuar - 4. veebruar 1940.¹⁴¹ Karskuskursuseid seltside valitud esindajatele korraldati-mida? antud ajavahemikul kahel korral, 22. november – 2. detsember 1938 Tartus¹⁴² ning 1939. aasta novembrikuus.¹⁴³ Karskuskursused olid sisult võrdlemisi mitmekülgsed: lisaks otsesele alkoholivastasele kihutustööle sisaldasid

¹³³ ERA.2850.12.7, l 53.

¹³⁴ Samas, l 69.

¹³⁵ ERA.2850.3.8, l 7.

¹³⁶ ERA.2850.12.7, l 51.

¹³⁷ ERA.2850.3.4, l 12.

¹³⁸ ERA.2850.18.2, l 6. Eesti Maanaiste Keskseksi, Eesti Haridusliidu, Naiste Karskusliidu jt juhendmaterjalid; 1933.-1936. a eelarved; 1935. a kassaaruanne; kirjavahetus kodumajanduse kursuste läbiviimise, pidude korraldamise ja nendest osavõtmise kohta.

¹³⁹ ERA.2850.3.6, l 132.

¹⁴⁰ Karskusnädal avatakse Tallinnas. (1939). *Uus Eesti*, 18. aprill.

¹⁴¹ Karskusnädal klubide nädalaks. Tänavune üleriigiline karskusnädal 27. jaan kuni 4. veebr. (1940). *Postimees*, 11. jaanuar.

¹⁴² ERA.2850.3.6, l 125-126.

¹⁴³ ERA.2850.18.3, l 4-6.

kursused näiteks kõne-, tantsu-, sportmängude- ja mahlavalmistuseõpet.¹⁴⁴ Ühel korral kutsuti seltside esindajaid ka naiste alkoholivaba kultuuri päevadele, mis toimusid 30.-31. jaanuar 1937 Tartus Hugo Treffneri gümnaasiumis.¹⁴⁵ Ürituse eestvedajaks oli Naiste Karskusliit ning kahe päeva jooksul peeti ettekandeid peamiselt naise ja alkoholi suhet puudutavatel teemadel.¹⁴⁶ Naiste Karskusliitu iseloomustas ka järjepidev uute liikmete värbamise soov: kõigile neljale Viljandimaa seltsile oli saadetud täiskarskuse tõekaardi¹⁴⁷ nimeline liitumisavalduse blankett.¹⁴⁸

Hoolimata rohketest karskusteemalistele üleskutsele ja koostööpakkumistele jäi seltside karskusalane tegevus aga tagasihoidlikuks. Viljandi maanaisteseltsi ainus dokumenteeritud vastus pärines aastast 1937, mil naiste alkoholivaba kultuuri päevadele saadikuid ilmselt huvipuuduse tõttu saata ei otsustatud;¹⁴⁹ enamasti ei võetud karskusliitude palveid koosolekutel arutlemisele. Pisut aktiivsem oli Heimtali selts: 1935. aasta karskuspüha puhul korraldati aktus. 1937. aasta karskusnädala korraldamiseks telliti kaks raamatut huviõhtute korraldamisest ning alkoholi negatiivsetest mõjudest, samuti sooviti korraldada kõnekoosolek, kuhu kutsuda arst. 1939. aasta alguses võttis selts ühe delegaadiga osa Karskusliidu päevast Tartus.¹⁵⁰ Tarvastu I maanaisteselts aktiivseid temaatilisi üritusi ei korraldanud, see-eest oli selts Eesti Karskusliidu liige.¹⁵¹ Küll oli Tarvastu selts võrreldes teistega oluliselt alkoholilembesem: kui teiste seltside kassadokumentides on märgitud aeg-ajalt paari pudeli viina või õlle ostmise, siis ajavahemikul 1935-1939 oli Tarvastu maanaisteselts hankinud lisaks kõigele muule neli kasti õlut¹⁵² ja 92 pudelit viina.¹⁵³ 1938. aastal pressiti Tarvastu seltsi mahlapressiga kokku aga 612 liitrit veinimahla.¹⁵⁴ Kuigi on ebatõenäoline, et seltsi liikmed kõik eelpool toodud kogused ise ära tarvitasid, viitab see siiski alkoholi kui nähtuse tolereerimisele ning sestap jäi ka karskusliikumise mõju seltside seas tagasihoidlikuks.

¹⁴⁴ ERA.2850.18.3, l 6.

¹⁴⁵ ERA.2850.18.2, l 118.

¹⁴⁶ ERA.2850.3.6, pagineerimata.

¹⁴⁷ Tegu oli karskusliiduga liitumise avaldusega, mille sisu hulka kuulus sümboolne karskusvande tekst.

¹⁴⁸ ERA.2850.3.6, pagineerimata.

¹⁴⁹ ERA.2850.12.2, pagineerimata.

¹⁵⁰ ERA.2840.3.1, pagineerimata.

¹⁵¹ ERA.2850.18.6, l 69.

¹⁵² ERA.2850.18.6, l 58.

¹⁵³ ERA.2850.18.6, l 62.

¹⁵⁴ ERA.2850.12.10, pagineerimata.

Teine suurem tervishoiualane teema oli laste-, eriti imikutervishoid. Vastutavate organisatsioonide hulka kuulusid Eesti Karskusliidu kodukasvatustoimkonnast välja kasvanud Koduse Kasvatuse Instituut ja Kodumajanduskoda, kohalikul tasandil tegeles teemaga Viljandi Maavalitsuse sotsiaalassistent. Peamiseks tegevusväljundiks oli info jagamine: seltsidele saadeti brožüüre ja vihikuid nii nimetatud organisatsioonide tegevustest kui ka lastekasvatusesse puutuvast teabest, pakuti võimalust tellida põhjalikumat kirjandust ning korraldada laste- või teabeõhtuid koostöös teiste organisatsioonidega.

Lapsetervise teemat käsitleti laialt. Lisaks konkreetsetele nõuannetele, mida teha haiguse või mõne terviserikke korral, pöörati tähelepanu ka lapse arengule ja psühholoogiale, sobivatele tingimustele, imetamisele, õigele toitumisele ja riietusele.¹⁵⁵ Pea alati käis instruksioonidega kaasas ka emadus- ning rahvuspropaganda: tunti muret iibe ning imikusuremuse üle ning teadlikku ja hoolikat suhtumist emadusse ja lapsekasvatamisesse peeti rahva kestmise aluseks. Teemat tõstatati tihtipeale hoogtöö-formaadis: 1939. aastal sooviti Viljandi Maavalitsuse sotsiaalassistenti, Viljandi maanaisteseltsi, Eesti Maanaiste Keskse seltsi, Lastekaitse seltsi ja Koduse Kasvatuse Instituudi koostöös korraldada suuremahuline aktsioon „Imik ja väikelaps“, mille raames oleks korraldatud loenguid, kursuseid, lasteõhtuid, tegeletud lastesõimede avamise küsimusega ning avatud organisatsioonide juurde sotsiaaltöösakondi, kuid mis jäi muutunud poliitilise olukorra ja seltside sulgemise tõttu 1940. aastal suuresti toimumata.¹⁵⁶

Kuigi 1939. aasta kampaania rauges, leidis laste tervise ja kasvatuse küsimus vähesel määral siiski praktikas rakendamist. Viljandi maanaisteseltsis toimusid kasvatusteemalised loengud 10. oktoobril 1935 (samal korral oli teiseks teemaks ka naistehaigused) ning 10. aprillil 1936. 7. aprillil 1940. aastal pidas seltsi aastakoosolekul kõne prl Madissoo, kes kõneles teemal „Naiste ülesandeid lastekaitse alal“.¹⁵⁷ Teistes seltsides lasteteemalisi loenguid ei peetud; küll võib teatud määral teemaga seotuks lugeda ka toitlustus- ja käsitöökursuseid, kus keskenduti toitumise ealistele iseärasustele või näiteks lasterõivaste õmblemisele.

¹⁵⁵ ERA.2850.3.6, 1 57-66.

¹⁵⁶ ERA.2850.12.7, 1 44.

¹⁵⁷ ERA.2850.12.1, pagineerimata.

Vähesel määral pidasid seltsid ka teisi tervishoiualaseid loenguid. Lisaks eelpool toodutele korraldati Viljandi seltsis selle tegutsemisaja jooksul neljal temaatilist kõnekoosolekut: 29. oktoobril 1933 kõnelesid dr Püroff ja dr Sumberg koduapteegist ja esmaabist; 2. veebruaril 1936 peeti kõneõhtu reumatismist; 4. aprillil 1937 toimus peakoosolek, kus peeti ettekanne teemal „Kuidas arendada intelligentsi?“ ning 1939. aasta peakoosolekul 2. aprillil kõneles dr Zastrov eluviisi ja tervise seostest. Samuti sooviti korraldada üks temaatiline loeng 1937. aasta veebruaris ning teine, suitsetamise mõjust naise tervisele kõnelev loeng 1939. aastal. Mõlemad loengud jäid ära.¹⁵⁸

Heimtali maanaisteseltsis korraldati üks maanaiste tervishoiu alane loeng 1935. aastal.¹⁵⁹ Teistes seltsides loenguid ega kursuseid ei korraldatud.

Üldiselt võib vaadeldud maanaisteseltside tervishoiualast tegevust pidada väheseks, seda vähemalt võimaluste ja ideaalolukorraga kõrvutades. Enim korraldati mitmesuguseid loenguid Viljandi seltsis, mida võib põhjendada nii seltsi suurusega kui ka linnakeskkonnaga, kus uued teaduslikud küsimused ja ideed suurema kandepinna võisid leida. Kõige tagasihoidlikumalt reageerisid seltsid aga karskusteemalistele üleskutsetele, mis moodustasid saadetud kirjadest ning materjalidest võrdlemisi suure osa ning millealast tegevust seltsidelt oodati.

2.5. Sotsiaalhoid

Vabatahtlik hoolekanne otseselt maanaisteseltside tegevusvaldkonda ei kuulunud. Põhikirjas oli ainus otseselt millegi toetamisele kohustav klausel välja toodud punktis 2.i, kus kohustati seltsi „pidada üleval koole, raamatukogusid, lugemislaudu, vanadekodusid, nõuandepunkte, instruktoreid.“¹⁶⁰ Sellestki punktist võib konkreetselt hoolekande valdkonda kuuluvaks lugeda koolide ja vanadekodude üleval pidamise nõuet. Küll sätestasid nii mõnedki teised põhikirjapunktid erinevaid valdkondi arendama ja parandama, mis võis väljenduda ka abistamises ja hoolekandes. Vabatahtliku abistamise teema jõudis seltsideni enamasti üleskutsete vormis ning kas Eesti Maanaiste Keskseksi, Eesti Lastekaitse, maavalitsuse või mõne muu lähedase organisatsiooni algatusel.

¹⁵⁸ ERA.2850.12.2, pagineerimata.

¹⁵⁹ ERA.2840.3.1, pagineerimata.

¹⁶⁰ ERA.2850.18.1, pagineerimata.

Peamiselt keskendusid heategevuslikud üleskutsed, korjandused ning aktsioonid puudustkannatavatele perede, eriti aga (väike)laste ja emade heaks. Lastele ja noortele olid suunatud ka mitmed mitte niivõrd hädavajalikud, kui et lihtsalt arendavad või heaolu suurendavad aktsioonid. Üheks selliseks võib pidada Eesti Lastekaitse ettevõtmist „Kõik lapsed suveks maale!“, ¹⁶¹ mille idee seisnes suveperioodiks linnalaste maale saatmises. Üleskutseid ja ankeete, mille last enda juurde võtta soovivad pered ära võisid täita, said korduvalt kõik uuritavad maanaisteseltsid. Seltside vastused jäid aga pigem tagasihoidlikuks: 1935. aasta üleskutsele reageeris seltsiliikmetele ringkirja saatmisega vaid Heimtali selts ¹⁶² ning 1939. aasta üleskutsele ütles Viljandi selts ära. ¹⁶³ Sarnase, mittehädavajaliku vabatahtliku abistamise all võib näha ka Holstre seltsi juhatuse otsust toetada Holstre maanoorte ringi kartulikoorimisvõistluse korraldamisel 2.25 krooniga. ¹⁶⁴

Kohalikul tasandil jagati maanaisteseltsidega teavet piirkonnas elavate puudustkannatavate perede kohta, kus oli esile toodud eelkõige laste arv ning vanused. ¹⁶⁵ Konkreetsed ettepanekud hädasolijaid (enamasti suurpered või üksikud vanurid) korjandusega abistada tihenesid 1930ndate aastate viimasel veerandil: 1939. aasta lõpus tegi Viljandi maavalitsuse sotsiaalassistent ettepaneku luua seltsidele sotsiaaltöö osakonnad, mis tegeleks peredele ja koolidele raha kogumisega. ¹⁶⁶ 1940. aasta märtsis saabus Viljandi seltsile palve Puudustkannatavate abistamise Viljandi komiteelt, kus kutsuti seltsi üles koguma puudustkannatavatele peredele raha, rõivaid, toitu, seepi ja muud vajaminevat. ¹⁶⁷ Üleskutsetele reageeris Heimtali maanaisteselts, kes kogu 1940. aasta kevadel vallavaestele toiduaineid. ¹⁶⁸ Holstre selts abistas 1939. aastal aga Petseri tulekahjus kannatanud inimesi, viies 10.-11. juunil Lauras toimunud maanaiste suvepäevadele abivajajatele raha, riideid ja tarbeesemeid. ¹⁶⁹

Lisaks vähekindlustatud peredele abistasid maanaisteseltsid ka Kaitseliitu, eelkõige aga selle allorganisatsiooni Naiskodukaitset. Viljandi ning Holstre seltsid abistasid

¹⁶¹ ERA.2850.12.7, l 17-18.

¹⁶² ERA.2840.3.1, pagineerimata.

¹⁶³ ERA.2850.12.2, pagineerimata.

¹⁶⁴ ERA.2850.4.1, pagineerimata.

¹⁶⁵ ERA.2850.3.7, l 8.

¹⁶⁶ ERA.2850.12.7, l 46.

¹⁶⁷ ERA.2850.12.7: 70

¹⁶⁸ ERA.2840.3.1, pagineerimata.

¹⁶⁹ ERA.2850.4.1, pagineerimata.

Kaitseliitu ja Naiskodukaitset kokku neljal korral: 1936. aastal toetas Viljandi selts Naiskodukaitset voodite ostul 20 krooniga, 1939. oktoobris andis selts sanitaarvarustuse muretsemiseks 25 krooni ning novembris otsustas Sakalamaa Kaitseliidu malevat sanitaarvarustuse valmistamisel ja komplekteerimisel aktiivselt aidata. Holstre selts toetas 1936. aastal Naiskodukaitset viie krooniga. 1940. aastal lisandus sanitaarvarustuse kogujate hulka ka Eesti Maanaiste Keskseks: ringkiri poliitilise olukorra kirjelduse ning varustuse õmblemise ja kogumise näpunäidetega saadeti kõigile maanaisteseltsidele.¹⁷⁰ Samuti aidati iga-aastaselt kaasa Vabadussõja invaliidide ja nende perede heaks korraldatud heategevuslikule rinnamärkide müügile ja korjanduste korraldamisele.¹⁷¹

Tervikuna võib Viljandi, Holstre, Heimtali ja Tarvastu I maanaisteseltside õppealast ja praktilist tegevust pidada võrdlemisi mitmekülgeks. Tegevuses järgiti põhikirjas ette nähtud ülesannetest ja suurem osa valdkondadest olid praktilises töös ka esindatud. Enim korraldati seltsides käsitöö- ning kodumajandusega seotud kursuseid ja loenguid, pisut vähem tegeleti toitlustuse ja tervisevaldkonnaga. Küll oli pea kõigis valdkondades iseloomulik, et kursuseid ja loenguid korraldati vähem, kui oli huvi ja soovi. Väljakuulutatud ürituste ärajäämist tuli ette rohkem kui ühel korral: põhjuseks võisid olla nii huvipuudus või ürituse sisu ebapraktilisus, samuti halb ajastatus, näiteks kursuse kokkulangemine kiire tööajaga. Samuti seisnes mitmes valdkonnas temaatiline tegevus vaid mingi üleskutse, palve või teema üle arutlemises, mis ei jõudnudki reaalse väljundini. Koostööd tehti ka teiste organisatsioonidega: Eesti Maanaiste Keskseksiga, Naiskodukaitsega, Eesti Karskusliidu, Viljandi maavalitsuse, Kodumajanduskoja ja teistega. Osa seltside tegevusest, eriti tervishoiu-, karskus- ja kasvatusalane tegevus, samuti rahvarõivastesse ja kodukorrastusse puutuv, oli seotud ka riikliku poliitikaga ning kandis seega ideoloogilisi eesmärke.

Uuritud seltsidest oli aktiivseim ja mitmekülgeim Viljandi maanaisteselts, mis oli ühtlasi suurima liikmeskonnaga. Nende tegevust soosis kindlasti asumine suuremas keskuses ja seega teiste seltside tegevuspiirkondade keskmes. Samuti oli seltsiliikmete üldpilt vähem homogeenne ning seega võis olla rohkem huvi eripalgeliste ürituste ja koostatuste vastu.

¹⁷⁰ ERA.2850.18.3, 142.

¹⁷¹ Samas.

3. Seltside sotsiaalne tegevus

Käesolev peatükk keskendub seltside korraldatud mitte- või vähemhariduslikele ning meelelahutuslikele üritustele. Et seltside põhitegevuse ei moodustanud siiski mitte kursused ja koolitused, vaid erinevad koosviibimised, mille teema ja sisu ei pruukinud mahtuda eelpool kirjeldatu alla, on neid tegevusi eraldi käsitletud.

Põhikirjas oldi meelelahutuslikud üritused sätestatud punktis 1.i, hõlmates korraldatavate üritustena õppereise, näituseid, võistlusi ja pidusid. Sellest lähtuvalt võib need jagada kaheks: täielikult meelelahutuslikud üritused ehk peod ning haridusliku elemendiga näitused ja ekskursioonid. Lisaks võib eristada tähtpäevi, kutsetega pidulikumaid aastapäevapidusid ja lipuõnnistamisi. Sellest jaotusest lähtub ka antud peatükk.

Meelelahutuslikke ja seltskondlikke üritusi korraldasid seltsid enamasti koostöös teiste organisatsioonidega. Nõnda annab peatükk lisaks ürituste kirjeldustele ülevaate ka seltside rollist konkreetsete ürituste korraldamisel ning seltside suhtlusest teiste kohalike organisatsioonidega.

3.1. Meelelahutusliku sisuga üritused

Meelelahutusliku sisuga ürituste hulka kuuluvad peod, millel oli pigem lõbustav roll (näiteks rahvatants, etlemine, näitlemine ja muud tegevused, mille juures ületas meelelahutuslik funktsioon haridusliku). Pidusid korraldati enamasti koos mõne teise organisatsiooniga ja iga-aastased traditsioonilised peod olid ümbruskonna elanikke enim ühendavaks ürituseks.

Suuresti jagunesid iga-aastased peod ja meelelahutusüritused korrapärasteks (jõulu-, suve-, kevad- ja lõikuspeod) pidudeks, mis olid enamasti suurejoonelisemad, ning väiksemateks ja spontaansemateks koosviibimisteks, milleks olid teeõhtud ning tantsuõhtud. Eraldi võib välja tuua mõne teise organisatsiooni peod, mille korraldamisele maanaisteseltsid kaasa aitasid.

Viljandi selts korraldas omal initsiatiivil kogu tegutsemisaja jooksul 20 pidu. Nende hulka kuulusid kuus teeõhtut, seitse suvepidu, üks kevadpidu, kaks jõulupidu, maskeraad, seltskondlik õhtu ja suvine tantsu- ning mänguõhtu. Seltsi esimeseks peoks

oli 11. detsembril 1932. aastal korraldatud jõulupidu, mille kavasse kuulusid vaimuliku kõne, etendus, rahvatantsud, seltskonnamängud ja laulud. Edaspidi toimus aastas keskmiselt kolm pidu, välja arvatud 1940. aastal, mil suvepidu jäi pidamata kuna seltsi tegevus katkestati. Selts sai mitmel korral ka kutseid teiste organisatsioonide pidude toimumisele kaasa aidata või neist osa võtta. 1935. aasta oktoobris võeti osa Viljandi Põllumeeste Seltsi ja Isamaaliidu ühisest peost. 1936. aasta oktoobris aidati kaasa lõikuspüha tähistamisele einelaua ettevalmistamisega. 1938. aasta märtsis korraldas selts Viljandi Piimaühingu juubeliteo.¹⁷² Samuti sai Viljandi maanaisteselts 1938. aastal palve aidata kaasa maakondliku lõikuspüha tähistamisele: seltsiliikmete seast otsiti nelja rahvarõivais naist, kes ulataks peaministrile lilli ja hoiaks viljavihkusid.¹⁷³ Taoline naistele omistatud ülesanne kandis lisaks võrdsustamisele (ehk naiste võimalusele üritusel osaleda) aga traditsioonide- ja soopõhist tähendust, kus naistele jäeti olulise sündmuse juures kanda pigem dekoratiivne ja assisteeriv, ent mitte juhtiv või sisuline roll.

Viljandi selts pidas pidusid ja koosviibimisi enamasti Viljandi Põllumeeste Seltsis, ümbruskonna koolides või seltsiliikmete kodudes. Emadepäeva- ja vastlapidustusi, samuti mõned teeõhtud korraldati Asumaa ja Kutsari koolimajades. Ühel korral peeti suvepidu Vana-Võidu mõisas, enamasti toimusid need aga ümbruskaudsetes või seltsiliikmetele kuuluvates taludes: Johani talus peeti suvepidu või suvist tantsuõhtut kahel korral, 1937. aastal korraldati suvepidu Asu talus, mis kuulus tollasel seltsiliikme ja alates 1940. aastast juhatuse liikme Salme Tomp'i perele.¹⁷⁴ 1938. aastal korraldati suvepidu endise juhatuse liikme Johanna Vatteri ja tema abikaasa Nikolai Vatteri, kes oli agronoom ning Viljandi maavalitsuse liige, talus Pärsti vallas¹⁷⁵ ja 1939. aastal seltsiliikme Anna Ruubeli¹⁷⁶ Saksaveski talus.

Holstre selts korraldas oma tegevusaja jooksul kokku 17 pidu. Neist kuus olid lõikuspeod, mida korraldati neljal korral koostöös Holstre Põllumeeste Seltsiga. Samuti

¹⁷² ERA. 2850.12.2, pagineerimata.

¹⁷³ ERA.2850.12.4, l 29.

¹⁷⁴ Öine tulistamine Heimtalis. (1936). *Sakala*, 3.august.

¹⁷⁵ Nikolai Vatter 10 aastat rahva teenistuses. (1934). *Sakala*, 14.september.

¹⁷⁶ Anna Ruubel oli üks piirkonna aktiivsemaid naisseltsitegelasi. Koos Marie Tõrvandi ja Linda Seekõrv'iga pandi 1928. alus Karksi maanaisteseltsile. Samuti oli A. Ruubel Vabadussõjas langenud karksilaste mälestuse jäädvustamise seltsi laekur. Tema abikaasa Karl Ruubel kuulus Karksi Põllumeeste Seltsi juhatusse, oli Pöögile vallavanem ning ühiselt peeti piirkonna ühte jõukamat, Saksaveski talu. – Karksi naised. (1934). *Sakala*, 27. juuli.

korraldas selts kaks teeõhtut ning tähistas viiel korral vastlaõhtut; 1938. aasta suvel korraldati üks tulutoov piduõhtu ja 5. sünnipäeva pidu. 23. juulil 1939 peeti seltsi ainus suvepidu ja sama aasta 3. detsembril Naiskodukaitse Holstre osakonnaga ühine seltskonnaõhtu¹⁷⁷. Holstre selts pidas oma pidusid enamasti seltsiliikmetele kuuluvates ümbruskonna taludes, mõned üritused toimusid ka Holstre rahvamajas ja Holstre koolis. Peamiselt korraldati pidusid Ennoritsu,¹⁷⁸ Härjakoorma,¹⁷⁹ Laurisupsi,¹⁸⁰ Tõrdu¹⁸¹ ja Pulli Soormi¹⁸² taludes, mis kuulusid seltsiliikmete perekondadele. Üldiselt kujunes pea igas seltsis välja n-õ talude tuumik, mis kuulusid mõnele seltsiliikmete perekondadele, olid keskmisest jõukamad ning kus peeti üritusi, sealhulgas koosolekuid ja loenguid.

Heimtali seltsis peeti tegevusaja jooksul kokku 11 pidu. Teeõhtuid korraldas selts viiel korral, tantsupidusid ja seltskondlikke õhtuid kuuel korral. Kahel korral aidati korraldada teiste organisatsioonide (põllumeeste selts, meierei) pidusid, samuti osales selts korrapäraselt võidupüha ja emadepäeva korraldamises ning tähistamises koostöös teiste organisatsioonidega. Paaril korral võeti osa ka vabariigi aastapäeva ja lõikuspüha korraldamisest.

Tarvastu I maanaisteseltsi puhul on teada neljateist peo korraldamisest, mille hulka kuulusid jõulu- ja suvepeod, samuti kolm lõikuspidu, neli teeõhtut ja mõned tantsu- ja seltskonnaõhtud. Aastate kassaaruanded viitavad võimalusele, et pidusid peeti rohkem: näiteks teeniti 1937. aastal pidudelt 644.01 ja 1938. aastal 872.20 krooni tulu, mida on oluliselt rohkem, kui teiste seltside peod ühe aasta peale teenisid.¹⁸³ Asjaolu, et näiteks 1936. aasta lõikuspidu toimus Ugala teatri ruumides ning et enamasti osales üritustel üle

¹⁷⁷ ERA.2850.4.1, pagineerimata.

¹⁷⁸ Ennoritsu talu kuulus kauaaegsele seltsi juhatuse liikmele Reet Lainasele ning tema abikaasa Peeter Lainasele. Lisaks talupidamisele oli Peeter Lainas aktiivne seltsi- ja ühiskonnategelane, olles Holstre Ühistegeliku Kindlustuskassa esimees, Holstre Ühispanga asutajaliige, Holstre Põllumeeste Seltsi liige ja vallavanema abi. - Peeter Lainas 50-a.(1939). *Sakala*, 2. august.

¹⁷⁹ Härjakoorma talu omanikeks olid seltsiliige Hilda ja tema abikaasa Hain Henno. Viimase isa, Hain Henno (1836-1922) oli rahvusliku liikumise tegelane; kuulus Viljandi Eesti Põllumeeste Seltsi, Aleksandrikooli komiteesse ning Eesti Kirjameeste Seltsi. - Vastutav toimetaja Veski, J. V. (1922). Hain Henno. *Eesti kirjandus. Eesti Kirjanduse Seltsi kuukiri*, 8, lk 257-261.

¹⁸⁰ Laurisupsi talu omanikeks olid maanaisteseltsi mitmekordne juhatuse liige Reet ja tema abikaasa Johannes Koni ning talu spetsialiseerus Tori hobuste kasvatamisele. - Tori hobune juhtival kohal. (1936). *Sakala*, 11. mai.

¹⁸¹ Tõrdu talu omasid seltsiliige Anna ja ta abikaasa Jaan Heinaru.

¹⁸² Pulli Soormi talu omanikeks olid seltsiliige Ida ja tema abikaasa Johann Soorm.

¹⁸³ ERA.2850.12.10, pagineerimata.

100 inimese, seda ka teeõhtute puhul, võib anda alust arvamuseks, et just Tarvastu I maanaisteselts oli seltskonnaelu kontekstis uuritud seltsidest kõige aktiivsem.

Peod olid ülesehituselt võrdlemisi sarnased. Ürituste kavasse kuulusid enamasti muusika, tantsud, näidend ning einelaud. Et peod olid seltside jaoks ühed peamisteks teenistusallikateks, käisid pidudega tihti kaasas loteriid. Peamisteks väljaminekuteks pidusid korraldades olid peokoha rent, peotoitude tooraine, muusikute ja esinejate tasu ning ka esitatud näidendite honorarid, mida tasuti Eesti Autorikaitse Ühingule.

Erinevate pidude ja koosviibimiste korraldamise ning toimumise süsteem näitab kohalike seltside ja inimeste omavahelist tugevat seotust. Pidusid korraldati enamasti teiste organisatsioonide või seltsiliikmete ruumides, peotoitud saadi vahel seltsiliikmete või teiste inimeste annetuste teel ning üritusi korraldati koos teiste seltsidega, eriti piirkondlike põllumeesteseltside, teiste maanaisteseltside, Naiskodukaitse või ümbruskonna majandusasutustega. Küll jäi maanaisteseltside roll teiste organisatsioonide pidude organiseerimisel enamasti soopõhiselt traditsiooniliseks, seisnedes näiteks einelaua ettevalmistamises või ruumide dekoreerimises. Leidub aga ka näiteid maanaisteseltside sisulisemast osalemisest: 1939. aasta Võidupüha tähistamisel osales Heimtali selts ka rivistuses ning pärja asetamises, mis viitab seltsi võrdsemale positsioonile teiste organisatsioonide hulgas. Samuti tähistab naisseltside olulisust ka asjaolu, et nii mõnelgi korral paluti korraldada kogu pidu koos kõigi komponentidega, mitte vaid einelaua või dekoratsioonide osas, mis viitab teatud muutustele naisseltsi positsioonist, nende aktsepteerimisele võrdsete tegevuskaaslastena vähemalt antud valdkonnas.

3.2. Haridusliku iseloomuga üritused

Haridusliku iseloomuga, ent siiski pigem meelelahutuslike ürituste hulka kuulusid ekskursioonid ja väljasõidud; samuti näituste külastamine vaatajatena või neist osavõtmine ekspositsiooni panustamise näol.

3.2.1. Ekskursioonid

Ekskursioonid jagunesid omakorda korralisteks, näiteks iga-aastasteks maanaiste suvepäevadeks, ning spontaanseteks väljasõitudeks, mida korraldati seltsis enamasti

paaril korral aastas. Ekskursioonid olid tavaliselt planeeritud suvisesse aega ning väljasõidud olid sarnaselt teistele meelelahutuslikele sündmustele vahel korraldatud koostöös mõne teise (maanaiste) seltsiga, põhjuseks suurema ekskursioonigrupi moodustumine ja sellest lähtuvalt soodsamad transpordivõimalused. Samuti iseloomustas ekskursioonide korraldamist ja toimumist teistelegi üritustele (kursused, loengud) omane seaduspärasus: väljasõite toimus planeeritust ja soovitud vähem ning ürituse ära jäämist tuli ette nii mõnelgi korral.

Viljandi maanaisteselts korraldas oma tegevusaja jooksul üheksa Eesti-sisest väljasõitu. 1933. aasta augusti keskpaigas külastati väljasõidu raames Järvamaa parimaid talusid; talukülastuste eesmärk oli enamasti anda eeskuju ja inspiratsiooni ekskursantide eneste kodude ja talude paremaks korraldamiseks. 1934. aasta augustis sõideti Kehtna kodumajanduskooli ja Kuusiku assistentide kooli. Järgmise aasta suvel korraldati kaks ekskursiooni: 27.-28. juulil 1935 käidi Antslas ja Petseris, 7.-8. septembril peaminister Kaarel Eenpalu talus Arukülas.¹⁸⁴ 30. augustil 1936 toimus ühepäevane väljasõit ümbruskonda, mille raames käidi Õisu ja Morna mõisates, Abja linavabrikus ning tutvuti eeskujulikimate majapidamistega. 1937. aasta septembris külastati Tartumaa ilusamaid majapidamisi. 9. juulil 1938 korraldati ühepäevane ekskursioon Põhja-Eestisse, külastati Kuremäe kloostrit, Oru lossi, Kohtla, Narva, Mustvee, Toila linnasid; osa võttis 35 inimest. Viimase seltsisise väljasõiduna toimus 30. juulil 1939 ühepäevane Tartumaa reis, kus osales 40 inimest. Kahel korral, 1936. ja 1939. aastal sooviti korraldada reise ka välismaale – vastavalt Soome ja Läti – ent need jäid huvipuuduse tõttu ära.

Holstre seltsis soovis ekskursiooni korraldada juba tegevuse esimesel aastal: 1933. aasta lõpul plaaniti külastust Võhma Eksporttapamajja. Küll toimus esimene väljasõit alles 1935. aastal, mil korraldati 2. juunil väljasõit marsruudil Pühajärve-Otepää-Helme ning millest võttis osa 22 inimest. Järgmise aasta 19. juulil sõideti ekskursioonile Pärnusse ning Torisse. Edaspidi võttis Holstre selts osa vaid mõningatest maanaiste suvepäevadest ja rohkem väljasõite ei organiseeritud.

¹⁸⁴ Kaarel Eenpalu (oli riigivanem ajavahemikus 19.07-01.11.1932 ning peaminister 9.05.1938-12.10.1939) tegeles lisaks poliitikale ka põllumajandusega. Vabadussõjas osutatud teenete eest sai ta riigilt maad; 1926. aastal ostis ta lisaks Aruküla mõisa südame ning tema 107-hektariline Hellema õppekatsetalu tegeles peamiselt piima- ja kartuliekspordiga. – Eenpalu, A. (2013). *Isamaa ilu hoiledes: Kaarel Eenpalu 125*. Tallinn: A. Eenpalu, lk 20-21.

Heimtali seltsis korraldati esimene väljasõit 1934. aastal: 23. septembril külastati ümbruskonna huvitavamaid talusid. Järgmine iseseisvalt korraldatud ekskursioon toimus alles 1937. aastal 25. juulil Tarvastusse ja Holstresse. Seltsi viimane ekskursioon toimus 1939. aastal 23. juulil, mille raames käidi Olustvere Põllutöökoolis, Põltsamaa lossis ja kolmes talus; osavõtjaid oli 36. Heimtali seltsi eripära seisnes aga oma liikmete suunamises teiste seltside, eriti Viljandi maanaisteseltsi ekskursioonidele. Samuti oli Heimtali selts uuritavatest kõige aktiivsem maanaiste suvepäevadest osavõtja: üks või kaks seltsiliiget saadeti üritusele igal aastal, välja arvatud 1937. aastal. Holstre selts osales seevastu suvepäevadel vaid ühel ja Viljandi selts kolmel korral. Tarvastu seltsi kohta andmed puuduvad.

Viljandi, Holstre ja Heimtali seltside ekskursioonikäitumine viitab võrdlemisi suurele huvile ja soovile väljasõite korraldada ning neil osaleda. Suure tõenäosusega omasid ekskursioonid lisaks hariduslikule elemendile seltsiliikmete jaoks ka puhkuse funktsiooni: kuigi üldiselt oli alates 1920. aastatest eestlaste võimalused „suvitama sõitmiseks“ paranenud, oli suuremal osal inimestest, sealhulgas maaelanikel, jõudeaega siiski vähe.¹⁸⁵ Väljasõitude lühike kestvus, välismaareiside ärajäämine ning näiteks asjaolu, et kordagi ei korraldatud reise saartele, viitavad nii aja kui ka raha vähesusele ning on tõenäoline, et sellise pikkusega ja toimumisaegadega ekskursioonid olidki parimaks lahenduseks.

3.2.2. Näitused

Kui ekskursioone korraldasid seltsid enamasti enda initsiatiivil, siis näitustel osalemise eelduseks oli kutse. Põllumajanduslikud näitused olid üheks traditsioonilistemaks põllumeesteseltside korraldatud sündmusteks ning pea alati olid väljapanekusse kutsutud panustama ka maanaisteseltsid: enamasti olid kutsed saadetud piirkondlike põllumeesteseltside, näiteks Viljandi ja Tarvastu seltside poolt kõigile uuritud maanaisteseltsidele, tugevaimad suhted olid siiski konkreetse piirkonna (näiteks Viljandi) põllumeeste- ja maanaisteseltsi vahel. Sellele, et näitused olid üheks peamiseks põllumeeste- ja maanaisteseltside kokkupuutepunktideks, viitab asjaolu, et kutseid ei saatnud mitte ainult kohalikud, vaid näiteks ka Tallinna ja Tartu

¹⁸⁵ Järs, A. (2010). *Eesti kuurortide supelkultuurist 19. ja 20. sajandil*. Magistritöö. (Juhendajad Tiit Rosenberg ja Anu Raudsepp). Tartu Ülikool, ajaloo ja arheoloogia instituut, lk 6.

põllumeesteseltsid ning samuti fakt, et osalenud seltsid olid näitustel tihti edukad ja saavutasid auhinnalisi kohti. Naisselts kutsuti enamasti üles näitusel osalema kas käsitööesemete või toiduainetega, näiteks hoidistega; korraldati ka töövõtete demonstratsioone või oskusvõistluseid (näiteks ketramises).

Viljandi maanaisteselts osales näitusel kõige tagasihoidlikumal määral. 1938. aasta Viljandi Põllumeeste Seltsi näitusel osaleti mahladega, hoidistega ning puhastusvahenditega; auhinnaks saadi diplom, auraha ja 20 krooni. Samuti sai Viljandi selts kutse 27.-30. augustil 1938 Tartus toimunud Eesti Põllumeeste Seltsi näitusele¹⁸⁶ ning 30.08-02.09.1940 Tallinnas toimunud suurnäitusele, mille puhul oli küll mainitud, et mitte kõik Viljandimaa seltsid ei pruugi näitusele kohta saada.¹⁸⁷

Holstre maanaisteselts osales esimest korda näitusel juba 1934. aastal. 1.-3. septembril korraldas näituse Viljandi Põllumeeste Selts, kus osaleti küpsistega.¹⁸⁸ 1937. aasta augusti lõpus võeti osa Tarvastu Põllumeeste Seltsi näitusest, eksponeeriti naiskäsitööd ning auhinnaks saadi 8 krooni ja auraha. Järgmisel aastal võeti 20.-22. augustil kudumitega osa Viljandi Põllumeeste Seltsi näitusest, mille tulemusena võideti diplom, auraha ja 35 krooni. 9.-10. septembril 1939 toimus väljanäitus Karksi-Nuias, kus esineti käsitöö ning kudumitega.

Heimtali selts osales näitustel kahel korral. 1938. aastal osaleti Viljandi Põllumeeste Seltsi näitusel ning 1939. aasta 9.-10. septembril Karksi-Nuia näitusel, kus eksponeeriti hoidiseid ja saadi I koha auhinnaks 15 krooni ning auraha.¹⁸⁹ 1939. aasta Karksi-Nuia näituse omapäraks oli, et seda korraldati esimest korda ning seega eelnes näitusele ka põhjalik reklaam: kutsed ja tutvustuskirjad maanaisteseltsidele saatis Karksi Põllumeeste Seltsi esimees K. Ruubel isiklikult.¹⁹⁰ Näitusele oodati palju külalisi ning lisaks ekspositsioonile oli näituse raames koostatud ka 13 peatuspaigaga ekskursioonimarsruut, kuhu kuulusid ümbruskonna eeskujulikumad talud ning vaatamisväärsused.

¹⁸⁶ ERA.2850.12.4, l 25-26.

¹⁸⁷ ERA.2850.12.7, l 91.

¹⁸⁸ Tollases kulinaarias ei olnud küpsis mitte tänapäevane väike magus küpsetis, vaid soolane (ahju)praad, mida valmistati kas puhtast lihast või rupskitest. Küpsiste eri valmistus- ja serveerimisviisid võimaldasid toitu vajadusel esitleda väga uhke ja pidulikuna, mistõttu on põhjendatud roaga ka näitusel osalemine.

¹⁸⁹ ERA. 2840.3.1, pagineerimata.

¹⁹⁰ ERA.2850.3.7, l 22-49.

Tarvastu I maanaisteselts osales teadaolevalt kolmel, kui mitte rohkemal näitusel. 1934. aasta augusti lõpus osaleti Viljandi Põllumeeste Seltsi 50. aastapäeva näitusel aedviljahoidistega ning mis pärjati I koha, 10 krooni ja kuldaurahaga.¹⁹¹ Vaid mõni nädal varem, 18.-19. augustil 1934 toimunud Tarvastu Põllumeeste Seltsi näitusel osalemise eest oli selts samuti saanud I koha ja 10 krooni preemiat.¹⁹² Tarvastu Põllumeeste Seltsi näitusel 28.-29. augustil 1937. aastal tuli selts oma väljapanekuga samuti I kohale, auhinnaks saadi kuldauraha ja 20 krooni.¹⁹³ Samuti sai selts kutse 1939. aasta Karksi Põllumeeste Seltsi korraldatud näitusele.¹⁹⁴

3.3. Tähtpäevad ja kontaktid teiste organisatsioonidega

Olulise osa maanaisteseltside sotsiaalsetest tegevustest moodustasid ametlikud ja tähtpäevalised kontaktid teiste organisatsioonidega. Suurema osa taolistest üritustest moodustasid teiste maanaisteseltside, Kaitseliidu, Naiskodukaitse ja teiste ümbruskonna organisatsioonide juubelid, aastapäevad ning lipuõnnistamised. Enamasti seisnes seltside tegevus kirjaliku õnnitluse (näiteks telegrammi kujul) saatmises, ent võimalusel osaleti ka üritusel või panustati kingituse, enamasti rahasumma saatmisega. Tähtpäevade kava oli tihti sarnane ja ette määratud: lipuõnnistamise, aastapäeva tähistamise või objekti, näiteks ausamba avamise juurde kuulus enamasti jumalateenistus, aktus ning einelaud; lipuõnnistamise juures oli külalisseltside esindajate peamine roll mälestusnaelte löömine. Tavapärane oli ka see, et 10. aastapäeva tähistamine kätkes seltsi jaoks endas ka lipu hankimist ja selle sisseõnnistamist.

Viljandi selts sai teiste maanaisteseltside kutseid juubeliüritusele ja lipuõnnistamisele kolmel korral. Võttes arvesse, et kõige varem tekkisid seltsid Viljandimaal 1920. aastate lõpul, toimus suur osa juubeliüritusi samuti alles 1930. aastate viimasel veerandil. 1938. aastal kutsusid Viljandi maanaisteseltsi oma 10. aastapäeva tähistamisele Kärstna,¹⁹⁵ Vastemõisa¹⁹⁶ ja Suure-Jaani¹⁹⁷ seltsid. Ühelgi neist üritustest seltsiliikmed ei osalenud ning antud aastal saadeti viis tervitustelegrammi vastavalt Kärstna, Vastemõisa, Kolga-

¹⁹¹ ERA.2850.18.4, pagineerimata. Diplomid.

¹⁹² Samas.

¹⁹³ Samas.

¹⁹⁴ ERA.2850.18.3, l 12.

¹⁹⁵ ERA.2850.12.4, l 13.

¹⁹⁶ Samas, l 17.

¹⁹⁷ Samas, l 49.

Jaani, Karksi ja Suure-Jaani seltsidele. Sama aasta juunis saadeti tervitustelegramm ka Sakalamaa Naiskodukaitsele. 1939. aastal toetati Vabadusristi vendasid (Vabaduse Risti Vendade Ühenduse Viljandi osakonda) lipu tellimisel 10 krooniga.¹⁹⁸

Seltsi enda lipuõnnistamisüritus toimus 22. augustil 1937 Viljandi Maakoguduse kirikus ning Viljandi Põllumeeste Seltsi hoones. Lipu õnnistas Rannu koguduse õpetaja A. Vatter, laulis Puiatu maanaiste seltsi koor ning aktusel pidas kõne Viljandi maavalitsuse esimees M. Hansen. Lipunaelad löid kokku 12 organisatsiooni, rahalised kingitused tegid Viljandi Põllumeeste selts, maavalitsus, Viljandi Ühispank ning Viljandi Loomamüügi Ühisus.

Holstre seltsil samalaadsed kontaktid teiste maanaisteseltside puudusid, küll esines teiste asutuste ja organisatsioonide sümboolset toetamist. 1934. aastal saadeti kingitus (kantslitekk) Paistu kirikule selle 100. juubeli puhul. 1939. aasta septembris osaleti Holstre Vabatahtliku Tuletõrjeseltsi 100. aastapäeva pühitsemisel.¹⁹⁹

Kõige aktiivsemalt osales teiste seltside tähtpäevade pühitsemises Heimtali maanaisteselts. 1937. aastal toetati Heimtali Vabatahtlikku Tuletõrjeühingut nende 10. aastapäeva ja lipu muretsemise puhul; sama aasta maikuus saadeti Suure-Kõpu maanaisteseltsile lipuõnnistamise puhul telegramm. 1938. aasta juunis osaleti Isamaaliidu lipuõnnistamisüritusel ja 1939. aasta veebruaris saadeti õnnitlustelegramm Puiatu seltsile. 10. märtsil 1940 löödi Puiatu Maanoorte Ringi lipuõnnistamisel lipu sisse mälestusnael.²⁰⁰

Tarvastu maanaisteselts sai esimese juubeliürituse kutse 1935. aasta jaanuaris Kaitseliidu Mõnnaste Kompanii 10. aastapäeva koosviibimisele.²⁰¹ 1938. aastal oktoobris osales selts Põltsamaa maanaisteseltsi aastapäevapidustustel.²⁰²

Erinevate meelelahutuslike ürituste suur arv ja varieeruvus viitab maanaisteseltsidele kui seltskondlikult aktiivsetele organisatsioonidele, kes omasid kokkupuutepunkte paljude teiste ühingutega. Erinevad peod ühendasid lisaks maanaisteseltside liikmetele

¹⁹⁸ Vabadusristi vennad ühiselt lippusid tellima. (1939). *Uus Eesti*, 1. juuni.

¹⁹⁹ ERA. 2850.4.1, pagineerimata.

²⁰⁰ ERA.2840.3.1: pagineerimata.

²⁰¹ ERA.2850.18.2, l 20.

²⁰² ERA.2850.18.2, l 25.

põllumeesteseltse, poliitilisi ja majanduslikke organisatsioone ja piirkonna elanikke. Väljasõite tehti koostöös teiste maanaisteseltsidega, sihtkohtadena samuti erinevate haridus- ja majandusasutustega. Sümboolsete kontaktide olemasolu viitab samuti suhetele teiste maanaiste- ja muude piirkonnas tegutsevate seltsidega. Samuti ilmnes isikliku aktiivsuse kontekstis asjaolu, et see oli tihti perekondlik: seltside üritused toimusid tihti kindlates taludes, mille omanikeks oli üks maanaisteseltsi juhatuse liige ning samuti tema ühiskondlikult aktiivne abikaasa ning mis paistsid silma ka hea majandusliku toimetuleku poolest.

Kokkuvõte

Käesolev bakalaureusetöö keskendus maanaisteseltside tegevuse analüüsile, seltside sotsiaalse positsiooni väljaselgitamisele ning seltside aktiivsuse hindamisele, tuginedes Viljandimaal tegutsenud Viljandi, Holstre, Heimtali ja Tarvastu I maanaisteseltsidele ajavahemikus 1932-1940.

Kõigi uuritud maanaisteseltside tegevus oli võrdlemisi aktiivne ja mitmekülgne. Tegevuses orienteeruti põhikirjas toodud printsiipidest. Peamiselt võis maanaisteseltside tegevuse jagada kaheks – hariduslikuks ning meelelahutuslikuks – ning kuigi põhikirjas oli suurem osakaal määratud erinevate hariduslike ürituste ehk temaatiliste kursuste või loengute toimumisele, oli õppe- ja lõbustusüritusi kõigi seltside lõikes peaaegu võrdselt. Hariduslikus valdkonnas toimus enim käsitöö- ja kodukorrastusalaseid kursuseid ja loenguid, tähelepanu pöördi ka toitlustusteemale; pisut vähem tegeleti tervis- ja sotsiaalhoiu küsimustega. Meelelahutuslikest üritustest korraldati enim teeõhtuid ja pidusid; hariduslikku elementi omavad meelelahutuslikud üritused nagu ekskursioonid ja näitused olid küll populaarsed, kuid jäid arvukuselt kohalikele pidudele alla. Tähelepanuväärse osa seltside seltskondlikust tegevusest moodustasid erinevatel tähtpäevadel osalemine.

Töö tulemusena ilmnis mitmeid huvipakkuvaid tõsiasju ja seaduspärasusi. Esimene neist puudutas pea kõiki, nii hariduslikke kui ka meelelahutuslikke üritusi: nimelt korraldati tervikuna seltsides üritusi vähem, kui selleks huvi oli või soovi avaldati. Samuti esines ürituste ärajäämist, mille põhjusena võib välja tuua huvipuudust, raha vähesust või sündmuste ajalist kokkulangevust oluliste talutöödega. Praktiliselt kõik põhikirjas toodud ülesanded olid tegevustega kaetud, mistõttu ei saa ürituste ärajäämist ülemäära suureks puuduseks pidada, pigem oli see loomulikuks nähtuseks.

Seltside hariduslik, aga mõnel määral ka meelelahutuslik tegevus, oli üsna tihedalt seotud riigi poliitika ja ametliku ideoloogiaga. Rahvarõiva-, karskus- ja kasvatusküsimused ning sellealased üleskutsed olid kantud riigi rahvuskesksest poliitikast; kui rahvarõivapropagandaga kaasaminek oli märgatavaks nähtuseks siis näiteks terviseteemaline tegevus jäi suuresti arutelude tasandile. Poliitilist alatooni

kandsid ka koos Isamaaliiduga peetud ühispeod ning ekskursioonide korraldamine Kaarel Eenpalu tallu.

Seltside seltskondliku tegevuse analüüsil ilmnes, et maanaisteseltsid ja nende liikmed omasid kohalikul kultuuri- ja seltskonnamaastikul olulist positsiooni. Nii hariduslikke kui meelelahutuslikke üritusi korraldati koostöös teiste seltsidega, enim suheldi piirkondlike põllumeeste seltsidega, Naiskodukaitse ja Kaitseliiduga, teiste maanaisteseltsidega ning Isamaaliiduga. Iseloomulik oli piirkondliku aktiivi väljakujunemine: seltside juhatustesse kuuluvate naiste abikaasad olid samuti enamasti ühiskondlikult aktiivsed ning nende taludes, mida iseloomustas majanduslik edukus, leidsid aset ka mitmed peod ja kursused. Asjaolu, et pidudel ning kursustel osales ka seltsi mitte kuuluvaid inimesi, viitab seltsi kui olulise info edastaja funktsioonile ning vaba aja sisustaja panusele kohalike elanike seas. Sellest lähtuvalt lasus uuritud maanaisteseltsidel kindel ning sugugi mitte vähetähtis sotsiaalne roll.

Käesolevas töös jäi pea täielikult kajastamata maanaisteseltside ning välismaiste sõprusühingute koostöö, eelkõige suhtlus Soome samalaadsete organisatsioonidega. Lisaks sellele vääricks põhjalikumat uurimist Eesti Maanaiste Kesksele tegevus; et anda terviklikum ülevaade Eesti naisliikumise erinevatest tahkudest, suundadest ning mõjudest.

Summary

The movements of associations of countrywomen in Viljandi, Heimtali, Holstre and Tarvastu in the 1930's

Thesis on “The movements of associations of countrywomen in Viljandi, Heimtali, Holstre and Tarvastu I in the 1930's” focuses on a largely unexplored topic in Estonian history of associations – the movement and doings of associations of countrywomen. The first associations of countrywomen were formed on the second half of 1920's, in 1928 Central Association of Estonian Countrywomen was created to unify the smaller associations and rapid growth in numbers and importance of the associations continued until the 1940's.

The aim of the Thesis is to observe four countrywomen associations in the county of Viljandi – Viljandi, Heimtali, Holstre and Tarvastu I – and evaluate how well they compiled with the objectives set by the Central Association of Estonian Countrywomen as well as their social importance within the community. For that purpose, the Thesis is divided into three chapters.

The first chapter focuses on providing the historical background of countrywomen associations and their beginnings as well as provides an overview of the politics and society in the 1930's.

The second chapter observes the practical and educational aspect of the doings of countrywomen associations through alimentation; handicraft; gardening and home keeping; health; social services.

The third chapter explores the social and entertainment aspect of the associations, which is divided into describing entertaining, educational and symbolic events. This chapter also tries to analyse the social importance of the countrywomen associations in the context of local associations and social life.

The research revealed that all observed countrywomen associations were relatively active and diverse in their doings, although they were not able to see through as many events as they wished to. On education, the most organised events among all observed

groups were lectures and workshops on gardening and home keeping: 28 times altogether. During 1933 to 1944 culinary workshops were organised 15 times and handiwork workshops 18 times. The most active in organising educational events was Viljandi association, which organised themed workshops, events and studies 34 times. The reason behind this could be that Viljandi association was the largest of the researched associations (having 101 members in 1940) and had occupationally the most diverse members. Relatively active was also Heimtali association, with 45 members, which organised 19 educational workshops. In Holstre associations educational workshops and lectures were organised 12 times and 5 times in Tarvastu association; the small number of events might be due to the low availability of source materials in comparison to the other associations. In addition to educational activities, the associations of countrywomen also engaged in organising aspects of social life.

The associations organised almost as many parties (Christmas and summer parties, dance and tea evenings) as educational events. Also, they took part in and organised flag Blessings of other associations and jubilee events as well as helped other associations organise their events. Educational- entertaining events included excursions and taking part in agricultural exhibitions. The reach and high activity suggest a good functioning of social life in the region and strong position of countrywomen association and its members in association landscape.

Kasutatud allikate ja kirjanduse nimekiri

Arhiivimaterjalid

Eesti Rahvusarhiiv:

ERA.2850. Maa- ja perenaisteseltsid.

ERA.2425. Eesti Maanaiste Kesksekselts.

Kasutatud kirjandus

Adam, Thomas. (2009). *Buying Respectability: Philanthropy and Urban Society in Transnational Perspective, 1840s to 1930s*. Indiana: Indiana University Press.

Beauvoir, de Simone. (1997). *Teine sugupool*. Tallinn: Vagabund.

Besier, Gerhard, **Stoklosa**, Katarzyna. (2013). *European Dictatorships: A Comparative History of the Twentieth Century*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholar Publishing.

Brandt, Mark J., **Henry**, P. J. (2012). Gender Inequality and Gender Differences in Authoritarianism. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 38 (10), 1301-1315.

Capoccia, Giovanni. (2005). *Defending Democracy: Reactions to Extremism in Interwar Europe*. Baltimore: The John Hopkins University Press.

Eenpalu, Anne. (2013). *Isamaa ilu hoieldes: Kaarel Eenpalu 125*. Tallinn: A. Eenpalu, lk 20-21. Toimetanud

Jansen, Ea, **Arukaevu**, Jaanus. (1995). *Seltsid ja ühiskonna muutumine : talupojaühiskonnast rahvusriigini : artiklite kogumik*. Tartu: Eesti Ajalooarhiiv.

Kalling, Ken. (2007). Karskustöö sünnitab eugeenikaliikumise. *Mäetagused: hüperajakiri*.

Karjahärm, Toomas. (2002). Konstantin Pätsi poliitilised ideed. A. Velliste (Toim). *Konstantin Pätsi tegevusest. Artiklite kogumik*. Tallinn: Konstantin Pätsi Muuseum.

Keskpaik, Maarja. (2013). *Eesti ajaloolised kõned*. Tallinn: Skymarket.

Kurrik, Helmi. (1938). *Eesti rahvarõivad*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum.

Eessõna **Käbin**, Liis. (1938). *Eesti Maanaiste Kesksekselts 1928-1938*. Tartu: Eesti Maanaiste Kesksekselts.

Tomingas, William. (2013). *Vaikiv ajastu Eestis*. Tallinn: Grenader.

Luha, Artur, Kant, Edgar, Kruus, Hans jt (toim). (1939). *Viljandimaa: maateaduslik, majanduslik ja ajalooline kirjeldus. I, üldosa*. Tartu: Eesti Kirjandus Selts.

Mäelo, Helmi. (1999). *Eesti naine läbi aegade*. Tallinn: Varrak.

Poska-Grüntal, Vera. (1936). *Naine ja naisliikumine: peajooni naisliikumise ajaloost ja probleemistikust*. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts.

Päts, Konstantin. (2002). *Eesti riik. II*. Tartu: Ilmamaa.

Sharp, Ingrid, Stibbe, Matthew. (2014). *Aftermaths of War: Women's Movements and Female Activists, 1918-1923*. Boston: Brill.

Veski, Johannes Voldemar (toim). (1922). Hain Henno. *Eesti kirjandus. Eesti Kirjanduse Seltsi kuukiri*, 8.

Ajalehe- ja ajakirjaartiklid

Postimees:

11.01.1940. Karskusnädal klubide nädalaks. Tänavune üleriigiline karskusnädal 27. jaan kuni 4. veebr.

Sakala:

27.07.1934. Karksi naised.

14.09.1934. Nikolai Vatter 10 aastat rahva teenistuses.

09.04.1936. Kodumajanduskoda kokku mais!

03.08.1936. Öine tulistamine Heimtalis.

02.08.1939. Peeter Lainas 50-a.

Taluperenaine:

1928/7. Maanaiste Kesksele asutatud, lk 248.

1928/8. Maanaiste Kesksele avamiskoosolek. Kõigile perenaistele, lk 280.

1928/10. Maanaiste Kesksele tööle asunud, lk 343.

1930/2. Perenaisteseltside töö ja tegevus, lk 50.

1930/4. Perenaisteseltside töö ja tegevus, lk 108.

1930/8. Oiu perenaisteselts, Viljandimaal, lk 222.

1930/9. Käbin, R. Sunniviisilisest abordist, lk 242-244.

1932/ 4. Käbin, L. Viis aastat maanaisteliikumist. *Taluperenaine*, lk 88.

1935/2. Madisson, O. Murdeea (puberteedi) füsioloogiast ja tervishoiust, lk 33-34.

1935/5. Madisson, H. Pärvus inimese juures ja tõutervishoid, lk 124-125.

1937/4. Köpp, P. Taluperenaise sünni ja elukäik 10-ne aasta keskel, lk 90.

1939/10. Veimevakk ehk kaasavara, lk 264.

1939/12. Ottenson, H. Kodumajanduslike kursuste ülesandeid käesoleval tegevusaastal, lk 324.

1940/3. Viidik, P. Liha soolamisest, lk 67.

Uus Eesti:

18.04.1938. Karskusnädal avatakse Tallinnas.

28.11.1938. Naiste tööriigis.

01.06.1939. Vabadusristi vennad ühiselt lippusid tellima.

Diplomitööd

Järs, Anu. (2010). *Eesti kuurortide supelkultuurist 19. ja 20. sajandil*. Magistritöö. Tartu Ülikool, ajaloo ja arheoloogia instituut. (Juhendajad Tiit Rosenberg ja Anu Raudsepp).

Murutar, Kati. (1990). *Eesti naisliikumine ja naisteajakirjandus 19. sajandist 1944. aastani*. Bakalaureusetöö. (Juhendaja Epp Lauk). Tartu Ülikool, žurnalistika kateeder.

Reinfeldt, Kai. (2013). *Naise emantsipatsiooni küsimus Eestis 1920. aastatel Postimehe ja Päevalehe põhjal*. Bakalaureusetöö. (Juhendaja Anu Raudsepp). Tartu Ülikool, ajaloo ja arheoloogia instituut.

Roasto, Margo. (2011). *Konstantin Pätsi poliitilised vaated 1901-1916*. Magistritöö. (Juhendaja Pärtel Piirimäe). Tartu Ülikool, ajaloo ja arheoloogia instituut.

Tammik, Kristel. (2014). *Abielulahutused Eestis 1921-1936*. Magistritöö. (Juhendaja Aigi Rahi-Tamm). Tartu Ülikool, ajaloo ja arheoloogia instituut.

Internetilehed

Helmi Jansen (Press). <https://www.nlib.ee/index.php?id=15261> [10.05.2017]

Julie Steinmann. <https://www.nlib.ee/index.php?id=15251> [10.05.2017]

Linda Marie Eenpalu. <https://www.nlib.ee/index.php?id=15262> [10.05.2017]

Marie Reisik. <https://www.nlib.ee/index.php?id=15253> [10.05.2017]

Naiskodukaitse ajajoon. http://naiskodukaitse.ee/Naiskodukaitse_ajajoon_7 [19.05.2017]

Rahvastik maakondades ja linnades, 1934. <http://www.stat.ee/20401> [10.05.2017]

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Marilyn Mägi, annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose **bakalaureusetöö „Viljandi, Heimtali, Holstre ja Tarvastu I maanaisteseltside tegevus 1930. aastatel,,**, mille juhendaja on Aigi Rahi-Tamm,

- 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. Olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
 3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 22.05.2017